

ธุรกิจการเงินการธนาคารในทัศนะของพุทธศาสนา

สมศิริ ปรมัตถวินัย

1. จุดมุ่งหมายทางเศรษฐกิจ

ในการประกอบกิจการงานนั้น พุทธศาสนาไม่ได้ปฏิเสธกิจกรรมหรือการทำงานที่ทางเศรษฐศาสตร์ในยุคปัจจุบันกำหนดไว้ว่าเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ดังในกฎพันตสูตรที่มีการส่งเสริมให้ทุนหรือรางวัลแก่ผู้ขยันในการผลิต การค้า และการให้บริการ^๑ ซึ่งนับว่าพุทธศาสนามีทัศนะส่งเสริมการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจอีกด้วย นอกจากนี้ นอกจากหลักโดยทั่วไปของการประกอบกิจการงานที่จะต้องเป็นการทำงานที่มีความชอบธรรมหรือสัมมาอาชีวะ ซึ่งคือการละมิจลา - อาชีวะอันเป็นการโกง หลอกลวง การประจบสอพลอ การทำเล่ห์ การบีบบังคับขู่เข็ญ และการเอาลากต่อลาก^๒ แล้ว ในแง่เฉพาะเจาะจงก็คือกิจการงานนั้นจะต้องประกอบด้วยการออกแรงกายด้วยความขยันหมั่นเพียร และที่สำคัญคือกิจการงานนั้นจะต้องไม่เป็นโทษ^๓ การงานที่ไม่เป็นโทษนั้นอาจกล่าวได้อีกอย่างหนึ่งว่า เป็นการทำงานที่ไม่มีความเบียดเบียนและกระทำแล้วเกิดประโยชน์หรือมีคุณค่าเกิดขึ้น

อย่างไรก็ตาม การทำกิจกรรมที่ไม่เบียดเบียนกับการทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์นั้น อาจไม่ใช่กิจกรรมเดียวกัน ความไม่เบียดเบียนย่อมมาก่อนการทำให้เกิดประโยชน์ เช่น กิจกรรมที่มีประโยชน์ต่อมนุษย์แต่ละจะต้องเบียดเบียนชีวิตสัตว์ หรือสิ่งแวดล้อม ก็ย่อมไม่สอดคล้องกับทัศนะพุทธที่ถือการอยู่ร่วมกันอย่างไม้อาเปรียบกัน พระพุทธเจ้าทรงกล่าวถึงการค้าขาย 5 ประการว่าเป็นการค้าขายที่อุบาทว์ไม่ควรประกอบ คือ การค้าขายอาวุธ สัตว์ เนื้อสัตว์ น้ำเมาหรือสิ่งเสพติดและยาพิษ^๔ เพราะการค้าสิ่งเหล่านี้คือการกระทำที่ก่อให้เกิดการเบียดเบียนชีวิตหรือสติปัญญาผู้อื่นและเป็นการทำให้การเบียดเบียนนั้นแพร่หลายด้วย เนื้อสัตว์มีประโยชน์เพราะมีโปรตีนที่ทำให้ร่างกายมนุษย์เจริญแข็งแรงแต่ก็เป็นการเบียดเบียนชีวิตผู้อื่น จากคำสอนข้อนี้จึงแสดงว่า พระพุทธเจ้าทรงถือเอาการไม่เบียดเบียนมาก่อนการได้รับประโยชน์ของมนุษย์ การไม่เบียดเบียนจึงเป็นข้อสำคัญกว่าการได้รับประโยชน์

จากที่กล่าวมาข้างต้นว่าพุทธศาสนามีทัศนะสนับสนุนการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจนั้น ก็แสดงว่ากิจกรรมทางเศรษฐกิจโดยทั่วไปในทัศนะของพุทธ คือกิจกรรมที่ไม่เบียดเบียนและก่อให้เกิดประโยชน์ เช่น การผลิต การค้าและการให้บริการก็ต้องไม่เบียดเบียนใครและทำประโยชน์ให้เกิดขึ้น ในเรื่องของจุดมุ่งหมายทางเศรษฐกิจนั้น โดยความเป็นจริงไม่ใช่จุดมุ่งหมายในลักษณะที่มีจุดสุดท้ายที่จะต้องไปให้ถึง แต่พุทธศาสนามีจุดมุ่งหมายต้องการให้พ้นจากความเดือดร้อนอันเนื่องมาจากความขาดแคลนมากกว่า อย่างที่กล่าวว่าถ้าท้องยังหิวก็ไม่สามารถบรรลุนิพพานได้ นอกจากนั้นความขาดแคลน

^๑ ที.ล. 9/206/175

^๒ ม.อ. 14/275/163

^๓ อ.จ. 21/62/80

^๔ อ.จ. 22/177/211

จะนำมาซึ่งความไม่สงบและอาชญากรรมในสังคม โดยสภาพดังกล่าวนี้ก็ไม่เอื้อต่อการปฏิบัติเพื่อบรรลุธรรมทั้งมวล หรือนักบวช อาจกล่าวได้ว่าจุดหมายทางเศรษฐกิจโดยรวมที่สุดของพุทธศาสนาก็คือการกำจัดความยากจน อย่างที่ พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า ความจนเป็นทุกข์ในโลก ^๐ ฉะนั้นการกำจัดความยากจนจึงเท่ากับเป็นการกำจัดทุกข์ออกไปได้ ส่วนหนึ่ง จุดหมายทางเศรษฐกิจนั้นเป็นเรื่องของทั้งสังคม ไม่ใช่เป็นเรื่องที่จะบรรลุให้ถึงโดยตัวของแต่กับรัฐหรือ ผู้ปกครองโดยฝ่ายเดียว และเพราะการเป็นเรื่องของทั้งสังคมจึงต้องเกี่ยวข้องกับหลายๆฝ่าย ส่วนเศรษฐกิจเองนั้นเป็นเรื่อง เกี่ยวกับทรัพย์สิน * และการจัดการทรัพย์สิน ดังนั้นคำสอนของพระพุทธเจ้าที่เกี่ยวกับทรัพย์สินจึงกำหนดทำที่ควรจะเป็นเกี่ยวกับ ทรัพย์สินได้ไม่ว่าในระดับบุคคลหรือในระดับรัฐ

1.1 ระดับบุคคล

ในระดับบุคคลนั้น การเกี่ยวข้องกับทรัพย์สินพอสรุปเป็นประเด็นได้ดังนี้

- 1) หาทรัพย์ด้วยการประกอบการงานอันชอบธรรม มีประโยชน์ ไม่เบียดเบียนและด้วยการลงแรงอย่างขยันหมั่นเพียร
- 2) ใช้ทรัพย์เพื่อเลี้ยงตน คนรอบข้าง ป้องกันอันตราย ทำบุญ บำรุงราชการ × โดยไม่เป็นหนี้^๑ และมีเก็บไว้ประกอบการงานกับขามลูกเงิน^๒
- 3) มีทำที่ค่อทรัพย์และการบริโภคด้วยความไม่หลง ไม่ฟุ้งฝัน และมีปัญญา^๓

ถ้านับว่าทรัพย์เป็นวัตถุที่มีปริมาณ ลักษณะของการเกี่ยวข้องกับทรัพย์โดยความประพฤติปฏิบัติดังกล่าวจึงเท่ากับการเป็นการแปรเปลี่ยนวัตถุหรือสิ่งที่เป็นปริมาณให้กลายเป็นคุณค่าคือความสุขกายและความสุขใจ โดยมีปัญญากำกับเพื่อไม่ให้ติดหรือมัวเมากับทรัพย์และความสุข ในข้อปฏิบัติของความประพฤติที่ถูกต้องนั้นคือการหาอย่างไม่เบียดเบียน การใช้เพื่อตนเองและกระจายทรัพย์สู่คนอื่นและมีปัญญารู้เท่าทัน เป็นบทบาทของการปฏิบัติต่อทรัพย์ในระดับบุคคลซึ่งจะช่วยนำสังคมไปสู่เป้าหมายทางเศรษฐกิจคือการกำจัดความยากจนและเกิดความสงบสุขในสังคมได้

1.2 ระดับรัฐหรือผู้ปกครอง

พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่าความจนเป็นทุกข์ในโลก หน้าทีของรฐในเรื่องจุดหมายทางเศรษฐกิจคือ การทำให้ประชาชนพ้นจากความยากจน เพื่อให้สังคมเกิดความสงบสุขราบรื่น ไม่มีความวุ่นวายในสังคม ในอีกกวีตดิตรกล่าวถึงวิธีกำจัดความยากจนโดยการให้ทรัพย์^{๑๙} ในกฎทันตสูตรกล่าวถึงการส่งเสริมผู้ที่มีความขยันหมั่นเพียรในการประกอบกิจกรรมทาง

๐ อง. ปญจก. 22/316/364

* คำว่า ‘ทรัพย์’ นี้ บางครั้งจะเรียกว่า ‘เงิน’ ทั้งคำว่าเงินและทรัพย์ ผู้เขียนใช้ในความหมายเดียวกันคือเป็นคำที่ใช้แทนกันและกันได้ การเลือกใช้จะขึ้นอยู่กับความเหมาะสมทางภาษาเท่านั้น

^x อง. ปณจก. 22/41/44

^๑ ๐ง.จตกก. 21/62/80 และ ๐ง. สตตก. 23/144/257

ບັ ທຳ. 11/197/169

๒
อง.พศก. 24/92/176

ÒÑ.ທີ.ປາ 11/43/60

เศรษฐกิจ^{๐๐} ดังนั้นวิธีการกำจัดความยากจนตามคำสอนของพุทธศาสนาจึงกระทำได้ทั้งสองด้านคือ การกระจายทรัพย์สินจากรัฐสู่ผู้ยากจนโดยทานและการส่งเสริมความเติบโตทางเศรษฐกิจ

เมื่อเปรียบเทียบเป้าหมายทางเศรษฐกิจในระบบทุนนิยมในเรื่องการกระจายทรัพย์สินกับวิธีการของทางพุทธศาสนา เป้าหมายทางเศรษฐกิจของระบบทุนนิยมที่สำคัญประการหนึ่งคือการสร้างความเจริญทางเศรษฐกิจให้พอเพียงและการว่าจ้างงานเต็มທີ່ซึ่งก็เพื่อให้คนที่อยู่ในระบบเศรษฐกิจมีงานทำ เป็นวิธีการของการกำจัดความยากจน พร้อมกันนั้นการที่เศรษฐกิจโตขึ้นมีผลทำให้ประชาชนมีมาตรฐานการครองชีพที่สูงขึ้นจากบริการและสินค้าที่พอเพียง การกระจายทรัพย์สินของทุนนิยมจึงอาศัยการเจริญเติบโตของเศรษฐกิจเท่านั้น และเป็นการกระจายทรัพย์สินเฉพาะแก่ผู้ที่อยู่ในระบบการหมุนเวียนของเศรษฐกิจ วงจรการค้าและการหมุนเวียนของเงิน สินค้าจะเดินทางจากผู้ผลิตไปสู่ผู้ค้าและถึงมือผู้บริโภค ส่วนกำไรของเงินจะเป็นไปในทิศทางตรงข้าม คือจากผู้บริโภคไปสู่ผู้ค้าและผู้ผลิตและไหลวนกลับมาสู่ผู้บริโภคอีกครั้งในรูปแบบของค่าจ้างแรงงาน ผู้ที่จะได้รับประโยชน์จากการเติบโตของเศรษฐกิจและสามารถมีมาตรฐานการครองชีพที่สูงขึ้นก็คือผู้ที่อยู่ในวงจรของระบบเศรษฐกิจเท่านั้น ซึ่งก็คือผู้ที่มีความสามารถเพียงพอหรือเรียกได้ว่าเป็นผู้แข็งแกร่งในสังคม ส่วนผู้ที่อยู่นอกวงจรของระบบเศรษฐกิจ คือผู้ที่ไม่มีความสามารถพอซึ่งเปรียบเสมือนผู้อ่อนแอ จะไม่ได้รับประโยชน์จากการกระจายทรัพย์สินของระบบเศรษฐกิจในลักษณะนี้ การกระจายทรัพย์สินเพื่อคนอ่อนแอในสังคมจึงไม่ได้อยู่ในเป้าหมายของเศรษฐกิจทุนนิยม

ส่วนเป้าหมายทางเศรษฐกิจของพุทธศาสนาที่มุ่งกำจัดความยากจนโดยการส่งเสริมกิจกรรมทางเศรษฐกิจและการช่วยเหลือโดยตรงแก่ผู้ยากจนในสังคม เป็นลักษณะการกระจายทรัพย์สินทั้งในวงจรของระบบเศรษฐกิจและการกระจายทรัพย์สินในแนวดิ่งคือจากรัฐสู่ผู้ยากจนที่อยู่นอกระบบเศรษฐกิจ ดังนั้น การที่รัฐแนวพุทธจะกระจายทรัพย์สินเพื่อขจัดความยากจนนั้นจึงมีปัจจัยที่เกี่ยวข้องหลายประการ เป็นต้นว่า รัฐจะต้องมีความมั่งคั่งพอและจะต้องมีการกำหนดความหมายของความเป็นผู้ยากจนในสังคมว่าคือประชาชนพวกใดบ้าง

ตามทัศนะของพุทธศาสนานั้น ความจำเป็นขั้นต้นที่สุดของชีวิตคือความอยู่รอด ดังเช่น การกำหนดให้พระภิกษุมีบริวารหรือเครื่องใช้สอยได้เพียงแปดอย่างคือ สบง จีวร สังฆาฏิ บาตร มิดโกน เข็ม ประคดเอว กระบอกกรองน้ำ เป็นต้นว่า สิ่งของจำเป็นเพียงเพื่อความอยู่รอดเท่านั้น ดังนั้นเมื่อถือหลักเพื่อให้อยู่รอด โดยความหมายนี้ คนอ่อนแอหรือยากจนที่สุดในสังคมก็คือผู้ที่ถ้าไม่ได้รับการสงเคราะห์ก็จะไม่สามารถอยู่รอดได้ ความยากจนต่ำสุดย่อมหมายถึงการที่ไม่มีความสามารถหรือกำลังพอที่จะช่วยเหลือตนเองได้ คนที่ยากจนเช่นนี้คือ คนชรา คนป่วยหนัก คนพิการที่ไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ หรือผู้ที่ช่วยเหลือตนเองไม่ได้โดยชั่วคราว เช่น เด็กที่ถูกทอดทิ้ง คนที่ประสบภัยพิบัติ เป็นต้น

ความยากจนระดับถัดมาคือ ความยากจนเพราะไม่มีทุนประกอบอาชีพ จากคัมภีร์ที่กล่าวถึงการที่รัฐทำการแจกทุนให้แก่ผู้ขยันและผู้ยากจน เป็นสิ่งที่ทำได้เพราะประชากรยังคงมีน้อย การคัดเลือกคนขยันตั้งใจประกอบอาชีพที่สมควรได้รับทุนจึงอาจกระทำได้อย่างถูกต้องและโดยสุจริต แต่ในสมัยปัจจุบัน การแจกสิ่งของหรือเงินทองเพื่อบรรเทาความจนชั่วคราวอาจเป็นสิ่งที่กระทำได้ แต่คงไม่ใช่ในความหมายของการให้ทุนเพื่อแก้ไขความจนอย่างถาวร เพราะเนื่องจากจำนวนประชากรมีจำนวนเพิ่มขึ้นมาก การคัดเลือกคนที่สมควรได้รับความช่วยเหลือได้อย่างถูกต้องและโดยสุจริตจึงอาจจะกระทำได้ยาก อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาว่าทุนเฉพาะประเภทหนึ่งที่สามารถทำให้พ้นจากความยากจนได้ก็คือ

^{๐๐}ที่.ส. 9/206/175

ความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพ เพราะคนที่ไม่มีความรู้หรือทักษะประกอบอาชีพก็คือผู้ยากจนอย่างแน่นอนเพราะหมายถึงการพึ่งพิงจากทุนเฉพาะที่เป็นแรงงานคนเท่านั้น ไม่มีทุนความรู้ที่จะเป็นโอกาสให้สามารถยกระดับให้พ้นจากความยากจน ฉะนั้น รัฐแนวพุทธจึงควรให้ทุนประเภทช่วยเหลือการประกอบอาชีพแก่คนเหล่านี้ เพราะในการให้ความรู้นั้น ผู้รับความรู้จำเป็นจะต้องมีความขยันและความตั้งใจจริงในการมาเรียนด้วยแล้วส่วนหนึ่งจึงสามารถนับเป็นการคัดเลือกบุคคลไปในตัว ซึ่งหลังจากเรียนสำเร็จแล้ว รัฐจะส่งเสริมการประกอบอาชีพแก่ผู้เรียนทั้งหมดหรือเฉพาะแก่ผู้ที่สมควรจะได้รับ เพราะจากการให้ความรู้และการฝึกอบรมก็จะสามารถทำให้ทราบได้ว่า ใครคือผู้ที่มีทุนทางความรู้ ประพฤติที่ดีคือ มีความขยัน ความสามารถ ฯลฯ คือสามารถสร้างความเชื่อถือได้ว่าจะเป็นผู้ตั้งใจประกอบอาชีพจริง รัฐก็อาจส่งเสริมโดยการให้ทุนประกอบการเริ่มต้นโดยปลอดดอกเบี้ยแก่บุคคลเหล่านั้น ซึ่งการส่งเสริมให้ทุนได้ในขอบเขตใดก็คงแล้วแต่ความมั่งคั่งของรัฐ แต่ในขั้นแรก การให้ความรู้ในการประกอบอาชีพแก่ผู้ยากจนก็เท่ากับการให้ทุนแล้วนั่นเอง การช่วยเหลือหรือสงเคราะห์โดยการให้ทานในลักษณะนี้จึงยอมไม่ใช่เป็นการให้ทานแก่คนที่เกียจคร้านที่ไม่ยอมทำงาน ความยากจนไม่ว่าประเภทใด จะชั่วคราวหรือถาวร คือไม่ว่าจะสามารถสงเคราะห์ฟื้นฟูให้ช่วยตนเองต่อไปได้หรือไม่ก็ตาม ก็ควรได้รับการสงเคราะห์ให้มีความอยู่รอดก่อน ต่อเมื่อชีวิตอยู่รอดได้แล้ว จึงจะมีโอกาสปฏิบัติตนทำประโยชน์และความเพียรในทางโลกหรือทางธรรมต่อไป

จากการที่ทานคือความช่วยเหลือของผู้แข็งแรงสู่ผู้อ่อนแอกว่า ดังนั้นลักษณะที่เกี่ยวข้องอีกข้อหนึ่งของรัฐที่มีจุดหมายทางเศรษฐกิจตามแนวพุทธคือจะต้องมีความมั่งคั่งพอที่จะช่วยประชาชนที่ยากจนได้ ความมั่งคั่งนี้คือรายได้ของรัฐจากความเติบโตทางเศรษฐกิจซึ่งเป็นผลมาจากบุคคลที่ช่วยตนเองได้ในสังคม ความเติบโตของกิจกรรมทางเศรษฐกิจโดยปกติจึงต้องรองรับประชากรในประเทศที่เพิ่มขึ้นได้เพื่อมิให้รายได้ในประเทศตกต่ำลง ในอีกทางหนึ่ง เมื่อพูดถึงเศรษฐกิจของประเทศเมื่อสัมพันธ์กับภายนอกประเทศ ความมั่งคั่งของรัฐก็คือภาวะอย่างน้อยของประเทศชาติที่ไม่มีหนี้สิน ซึ่งความมีหนี้หรือไม่มีหนี้จะเป็นผลมาจากความสามารถในการผลิตและนิสัยการใช้จ่ายของคนในประเทศเอง ที่ส่งผลปรากฏผ่านบัญชีดุลเดินสะพัดและบัญชีดุลการชำระเงินซึ่งจะนำไปสู่การวัดมูลค่าของเงินตราของประเทศ โดยค่าของเงินจะเป็นสิ่งที่ใช้วัดมูลค่าของสินทรัพย์และหนี้สินทุกอย่างในประเทศอีกทอดหนึ่งและเกี่ยวข้องโดยตรงกับการมีอำนาจซื้อ ดังนั้นจะเห็นว่าการที่รัฐจะมีความมั่งคั่งเพื่อไปสู่จุดมุ่งหมายของการกระจายทรัพย์สินเพื่อจัดความยากจนในประเทศได้นั้น จะขึ้นอยู่กับกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ลักษณะการใช้จ่ายของคนภายในประเทศนั่นเองรวมทั้งอัตราการเพิ่มของประชากร และหากแม้รัฐมีความมั่งคั่งเกินพอสำหรับการกำจัดความยากจนในประเทศแล้ว รัฐก็อาจให้ทานสู่ประเทศยากจนอื่นๆในโลกได้เช่นกัน เพราะทานตามทัศนะพุทธไม่มีการแบ่งชั้นวรรณะหรือเชื้อชาติ และในอีกแง่หนึ่ง คือความหมายของการเฉลี่ยใช้ทรัพยากรของโลกอย่างทั่วถึง โอกาสของการอุปโภคบริโภคและการได้ใช้ทรัพยากรไม่ควรที่จะจำกัดอยู่เฉพาะแต่ผู้ที่แข็งแรงเท่านั้น ควรกระจายไปสู่มนุษย์ทุกคนโดยทั่วกัน

2. รูปแบบการใช้ทรัพย์สินแนวพุทธกับการหมุนเวียนของเงินในระบบเศรษฐกิจ

รูปแบบการใช้ทรัพย์สินของพุทธศาสนาที่สำคัญคือการใช้จ่ายส่วนของการบริโภคนั้น เป็นไปเพื่อตนเองแต่เพียงพอ ประมาณและกระจายทรัพย์สินให้ผู้อื่นรอบตัวและทำบุญ^{๐๐} โดยให้มีเหลือสำหรับการใช้จ่ายหรือลงทุนในส่วนของการ

^{๐๐} อจ. ปญจก. 22/41/44

ประกอบการทำงานและเก็บสำรองเพื่อฉุกเฉิน ทั้งหมดนี้หมายถึงการใช้จ่ายในลักษณะอย่างไม่มีหนี้ (สมชีวิตา) ดังสังคาลสูตรที่กล่าวว่า

เมื่อบุคคลออมโภคสมบัติอยู่ เหมือนแมลงผึ้งผนวกรัง โภคสมบัติย่อมถึงความตั้งสมดุจจอมปลวกอันตัวปลวก ก่อขึ้น ฉะนั้นคฤหัสถ์ในตระกูลผู้สามารถ ครั้นสะสมโภคสมบัติได้อย่างนี้แล้ว พึงแบ่งโภคสมบัติออกเป็นสี่ส่วน เขา ย่อมสมานมิตรไว้ได้ พึงใช้สอยโภคสมบัติด้วยส่วนหนึ่ง พึงประกอบการทำงานด้วยสองส่วน พึงเก็บส่วนที่สี่ไว้ด้วย หมายความว่าจักมีไว้ในยามอันตราย ดังนี้^{๐๐}

ถ้าลองสมมติการแบ่งการใช้จ่ายตามพระสูตรข้างต้นว่าเป็นการใช้จ่ายอยู่ในระบบเศรษฐกิจการเงินแบบปิด คือไม่มีความสัมพันธ์ค้าขายหรือลงทุนกับต่างประเทศและยังไม่มีระบบการธนาคาร อาจแทนการใช้จ่ายเป็นสมการได้ดังนี้

$$C + I + S = Y$$

เมื่อ C = ค่าใช้จ่ายในการอุปโภคบริโภค

I = ค่าใช้จ่ายในการประกอบกิจการ

S = เงินออม

Y = รายได้

จากรูปแบบการใช้ทรัพย์สินแนวพุทธนี้ จะพบข้อสังเกตหลายประการคือ

2.1 ระบบเศรษฐกิจ

การใช้จ่ายข้างต้นนี้เกิดขึ้นในระบบเศรษฐกิจที่ยังไม่มีระบบการธนาคาร ดังนั้นการเกิดมีเงินออม (S) ขึ้น จึงหมายถึงการที่จะต้องมิเงินจำนวนหนึ่งออกจากระบบการหมุนเวียนของเศรษฐกิจเพื่อเก็บออมไว้ในมือ ซึ่งจะทำให้ปริมาณการหมุนเวียนของเงินในระบบน้อยลงๆทุกทีจนเศรษฐกิจจะไม่สามารถดำเนินต่อไปได้ถ้าไม่มีการเพิ่มเงินใหม่เข้าไปในระบบ การเพิ่มเงินเข้าไปชดเชยในระบบสามารถทำได้โดยอาศัยการผลิตในระบบที่มีประสิทธิภาพมากพอ คือมีอัตราอย่างน้อยที่เท่ากับการไหลออกของเงินออม หรือมีเช่นนั้นก็ต้องมีการไหลเข้าของเงินจากการค้าระหว่างประเทศ หรือระบบธนาคารที่จะนำเงินออมเวียนกลับมาเข้าสู่ระบบอีก แต่จากบริบทของสภาพการผลิตในสมัยพุทธกาลซึ่งไม่มีการปรับปรุงประสิทธิภาพเท่าใด^{๐๐} และยังไม่มียุทธศาสตร์การประกอบการค้าระหว่างเมืองและระหว่างประเทศด้วย จึงทำให้พอจะสรุปได้ว่ารูปแบบการใช้ทรัพย์สินของพุทธนั้น เป็นการใช้ทรัพย์สินในระบบเศรษฐกิจแบบเปิด คือมีการค้าขายติดต่อกับต่างประเทศและได้เงินหมุนเวียนในระบบจากช่องทางนี้

2.2 การกระจายทรัพย์สิน

ถ้าพิจารณาในด้านของการกระจายทรัพย์สินเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจ C และ I คือส่วนของทรัพย์สินที่กลับเข้าสู่การหมุนเวียนของเศรษฐกิจเป็นจำนวน 3 ส่วนหรือเท่ากับว่า 75% ของรายได้จะเป็นการกระจายทรัพย์สินกลับคืนสู่การหมุนเวียนของเงินโดยการใช้จ่าย อีก 1 ส่วนหรือ 25% เป็นส่วนที่เก็บออม และในรายละเอียดของค่าใช้จ่าย C ที่มี 1 ส่วนหรือ 25% ซึ่งเป็นค่าใช้จ่ายเพื่อการอุปโภคบริโภคนั้น ก็รวมการอุปโภคบริโภคของตนเอง ญาติมิตร คนรอบข้าง การช่วยชาติ การทำบุญ

^{๐๐} ที.ปา. 11/197/169

^{๐๐} Ram Sharan Sharma, *Some Economic Aspects of the Caste System in Ancient India*, (Patna: Mrs. Malima Sharma, 1952), p.26.

ฯลฯ ไว้ด้วยทั้งหมด ซึ่งแสดงว่าในค่าใช้จ่ายส่วนนี้ จำนวนของการอุปโภคบริโภคในส่วนเฉพาะตนเองซึ่งแม้จะไม่มีภาระบุญไว้ก็ตามแต่ถ้าเทียบกับค่าใช้จ่ายทั้งหมดแล้วก็มีแนวโน้มที่จะมีสัดส่วนน้อยกว่าที่กระจายให้แก่ผู้อื่น

การใช้จ่ายลักษณะนี้จึงเป็นการกระจายทรัพย์สินรูปแบบในตัวเองคือ การกระจายเข้าระบบและการกระจายในแนวนอนสู่คนรอบข้างด้วย ตามหลักเศรษฐกิจทุนนิยม การกระจายทรัพย์สินจะเน้นการกระจายเข้าระบบโดยการใช้จ่ายอุปโภคบริโภคและการลงทุนเป็นสำคัญ ผู้ที่ได้ประโยชน์จึงเป็นผู้อยู่ในวงจรเศรษฐกิจ ช่องว่างทางเศรษฐกิจระหว่างคนที่อยู่ในระบบและนอกระบบจึงมีมาก แต่ลักษณะการใช้จ่ายแบบพุทธนั้น เป็นการกระจายทรัพย์สินเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจเช่นเดียวกันแต่เป็นในลักษณะที่มีการกระจายสู่คนอื่นๆ ไปด้วยในคราวเดียว คือเท่ากับการที่ตนเองบริโภคน้อยและให้คนอื่น ๆ ได้มาบริโภคในส่วนที่ตนหามาได้ การกระจายทรัพย์สินลักษณะนี้จึงเท่ากับเป็นการลดช่องว่างทางเศรษฐกิจระหว่างบุคคลและช่วยลดทุกข์แก่คนอื่นในสังคมไปในตัว ดังในกัมภีร์ที่มีกล่าวว่า ผู้บริโภคคนเดียวย่อมไม่ได้ความสุข^{๐๐}

2.3 ความไม่มีหนี้

การใช้จ่ายข้างต้นนั้นเป็นลักษณะการใช้จ่ายแบบไม่มีหนี้สิน คือใช้อุปโภคบริโภคและทำงานอยู่ภายในรายได้ และมีเหลือเก็บออมด้วย พระพุทธเจ้าไม่ทรงให้ใช้จ่ายอย่างมีหนี้เพราะหนี้จะทำให้เป็นทุกข์ หน่วยเศรษฐกิจและครัวเรือนตามรูปแบบการใช้จ่ายแบบพุทธนี้จึงไม่มีหน่วยใดที่เป็นหนี้ อย่างไรก็ตาม ในพุทธปาปณิกสูตร พระพุทธเจ้าทรงกล่าวถึงเหตุหนึ่งที่ทำให้ก่อหนี้ได้ก็คือเพราะเป็นพ่อค้าที่มีความสามารถ และมีความสามารถใช้จ่ายเงินคืนได้ตามกำหนด ก็จะเป็นผู้ที่มักได้รับความช่วยเหลือทางการเงินซึ่งรวมถึงเงินกู้ยืม^{๐๑} ดังนั้น การเป็นหนี้ในระบบเศรษฐกิจในทัศนะพุทธนั้น จึงเป็นไปได้สำหรับนักธุรกิจที่มีความสามารถ มีความน่าเชื่อถือที่จะจ่ายชำระหนี้คืนได้ นักธุรกิจที่ได้เงินกู้ยืมนั้นก็จะมีโอกาสที่จะร่ำรวยได้ถ้ามีระบบธนาคารขึ้นในเศรษฐกิจลักษณะนี้ ธนาคารก็จะเป็นผู้จัดการส่วนที่เกินดุลของทุกหน่วยในสังคมไปให้ผู้ต้องการใช้เงินทุน ซึ่งก็คือภาคธุรกิจ

2.4 การใช้จ่ายโดยไม่อยู่ภายใต้อิทธิพลของเงิน

การที่นโยบายการเงินสามารถควบคุมภาวะเศรษฐกิจได้โดยการควบคุมปริมาณเงินและอัตราดอกเบี้ยซึ่งสามารถชักนำพฤติกรรมการใช้รายของคนในที่สุดนั้น สิ่งนี้เป็นนัยบอกว่าคนเราตกอยู่ใต้อิทธิพลของทั้งปริมาณเงินและราคาของเงิน (อัตราดอกเบี้ย) เมื่อหันมาพิจารณาการใช้จ่ายแบบพุทธเพื่อดูว่าจะเป็นลักษณะการใช้จ่ายแบบที่ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของเงินหรือไม่ ในเบื้องต้นจะพบว่าการใช้จ่ายแบบพุทธนี้เป็นสัดส่วนกับปริมาณรายได้ รายได้ที่เพิ่มขึ้นจะทำให้รายจ่ายเพิ่มขึ้นด้วย แต่เมื่อพิจารณาให้ละเอียดจะพบว่า การใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้นก็เป็นรายจ่ายสำหรับทั้งตนเองและผู้อื่น ซึ่งการใช้จ่ายเพื่อตนเองเพิ่มขึ้นนี้ถือว่ายอมรับได้ ทั้งนี้เพราะค่าใช้จ่ายเพื่อผู้อื่นก็เพิ่มขึ้นด้วยเช่นกัน รายจ่ายที่เพิ่มขึ้นเนื่องจากรายได้เพิ่มขึ้นนี้จึงไม่ได้เป็นไปเพื่อตนเองฝ่ายเดียว ดังนั้นการจะกล่าวว่าเป็นการอยู่ภายใต้อิทธิพลของปริมาณเงินโดยสถานเดียวแบบเป็นไปเพื่อกิเลสตนเองจึงไม่น่าถูกต้อง และคงไม่สามารถเรียกได้ว่าอยู่ใต้อิทธิพลของเงินเพราะกิเลส เนื่องจากการกระจายทรัพย์สินส่วนที่เพิ่มให้ผู้อื่นเช่นเดียวกับที่ให้แก่ตนเอง

^{๐๐} พ.ชา. 19/1674/316

^{๐๑} อ.จ. ด.ก. 20/459/133

เมื่อพิจารณาอิทธิพลของเงินค่อมมนุษย์ทางด้านอัตราดอกเบี้ยบ้าง จะพบว่าการใช้จ่ายแนวพุทธไม่ได้รับอิทธิพลจากราคาของเงินหรืออัตราดอกเบี้ย เนื่องจากการใช้จ่ายแนวนี้นี้เป็นลักษณะการดำรงชีวิตอย่างพอเหมาะพอควรหรือสมชีวิตา นั่นคือไม่จ่ายมากเกินไปกว่ากำลังที่หาได้ คือไม่เป็นหนี้ และไม่ต้องการมากเกินไปกว่าความสามารถที่หาได้คือไม่เก็งกำไร ดังนั้นไม่ว่าอัตราดอกเบี้ยจะต่ำหรือสูงเพียงใดก็ย่อมไม่จูงใจให้เป็นหนี้หรือเก็งกำไรได้ แต่กระนั้นการใช้จ่ายลักษณะนี้ ก็ยังสามารถทำให้นโยบายการเงินที่ควบคุมเศรษฐกิจโดยการควบคุมปริมาณเงินใช้ได้อยู่เพราะเป็นการใช้จ่ายแบบเป็นสัดส่วนกับรายได้

อนึ่ง มีภาวะทางเศรษฐกิจที่เรียกว่ากับดักสภาพคล่อง (Liquidity Trap) ซึ่งเป็นสถานการณ์ที่ดูเหมือนว่าคนจะไม่ตกอยู่ใต้อิทธิพลของเงินคืออัตราดอกเบี้ยเช่นกัน กล่าวคืออัตราดอกเบี้ยต่ำก็ไม่สามารถชักจูงให้คนหันมาใช้จ่ายเพิ่มขึ้นได้ สถานการณ์นี้เกิดขึ้นเมื่อคนเกิดความไม่เชื่อมั่นในภาวะเศรษฐกิจในอนาคตจึงไม่ต้องการใช้เงินและเก็บออมมากขึ้นทำให้เศรษฐกิจโดยรวมฝืดเคือง สภาพการณ์เช่นนี้เมื่อพิจารณาโดยผิวเผินคือการไม่ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของราคาราคาเงิน แต่เมื่อพิจารณาให้ละเอียดแล้วจะพบว่า การไม่ยอมใช้จ่ายเกิดขึ้นเพราะความต้องการความมั่นคงจากเงินออมและมีความต้องการที่จะออมมากๆ ซึ่งก็คือการตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของเงินนั่นเอง เป็นภาวะที่ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของเงินสะสมค่ามากกว่าเงินแบบสื่อกลางการแลกเปลี่ยน จนทำให้มีการสะสมมากเกินไปและทำให้เศรษฐกิจส่วนรวมได้รับผลกระทบ

ส่วนภาวะการณ์ทางเศรษฐกิจอีกแบบหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการใช้จ่ายของคนที่อยู่ใต้อิทธิพลของเงินคือเศรษฐกิจฟองสบู่ ซึ่งเป็นภาวะที่คนใช้จ่ายมากเกินไปเนื่องจากภาวะสภาพคล่องในระบบมีมาก รายได้สูงขึ้นและอัตราดอกเบี้ยที่ดึงดูดให้เป็นหนี้ คนจึงตกอยู่ใต้อิทธิพลของทั้งปริมาณเงินและราคาราคาเงินจนใช้จ่ายแบบเป็นหนี้ เก็งกำไรและปั่นราคา ซึ่งก็คือสภาพการณ์ที่สร้างความเชื่อมั่นขึ้นจนเกินกว่าที่ความเป็นจริงจะรองรับได้ เมื่อมีการออกจากความเชื่อมั่นนั้นและหวนกลับมาสู่สภาพความเป็นจริงก็ทำให้คนที่อยู่ภายใต้อิทธิพลของเงินเหล่านั้นประสบปัญหาไม่สามารถจ่ายหนี้ได้ ซึ่งปัญหาจะกระทบกันไปเป็นลูกโซ่ ระบบเศรษฐกิจจึงได้รับความเสียหายทั้งหมด ลักษณะนี้คือการตกอยู่ใต้อิทธิพลของเงินของตนเอง และส่วนรวมเสียหายโดยการใช้จ่ายมากเกินไป ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับการใช้จ่ายแนวพุทธแล้ว การใช้จ่ายแนวพุทธนั้นเป็นการใช้จ่ายแบบสายกลาง คือไม่ตกอยู่ใต้อิทธิพลของเงิน จึงไม่ยอมหรือใช้จ่ายมากเกินไป

2.5 ระบบการธนาคาร

เมื่อพิจารณาความจำเป็นและเหตุผลของการมีระบบการธนาคารขึ้นในสังคม สามารถเทียบได้กับกระบวนการนำเอาการออมของผู้ที่มีความต้องการน้อยหรือมีศักยภาพในการแปรรูปทรัพยากรน้อยกว่าไปสู่ผู้ที่มีความต้องการมากกว่าหรือมีศักยภาพในการแปรรูปทรัพยากรสูงกว่า นอกจากนั้น มีเหตุผลซึ่งเป็นข้อสังเกตว่าการทำงานของระบบการธนาคารก็สอดคล้องกับทัศนะของพุทธศาสนา โดยประการแรกคือ เมื่อพิจารณาว่าถ้าลักษณะการใช้จ่ายแบบพุทธนี้เกิดขึ้นในระบบเศรษฐกิจแบบปิดอย่างที่รายได้เฉลี่ยต่อประชากรไม่ลดลง ก็เป็นเรื่องที่สามารถเป็นไปได้โดยมีปัจจัยสองประการร่วมกัน คือ การมีระบบธนาคารและการผลิตที่มีการปรับปรุงประสิทธิภาพอยู่เสมอ กล่าวคือ ถ้าการผลิต (การเพิ่มขึ้นของเงินใหม่) มีประสิทธิภาพพอที่จะรองรับอัตราประชากรที่เคเลิหมรวมทั้งมีระบบธนาคารอยู่ในระบบเศรษฐกิจ เพื่อที่ว่าเงินออมที่รั่วไหลออกจากระบบการหมุนเวียนจะได้รับการนำกลับเข้าสู่ระบบอีกครั้งผ่านระบบธนาคารและการให้กู้ เงินก็จะหมุนเวียนอยู่ได้โดยไม่มีปริมาณลดลงเรื่อยๆ

ประการถัดมา เมื่อพิจารณาถึงลักษณะการหมุนวนของกระแสการเงิน การใช้จ่ายในลักษณะเพื่อการอุปโภคบริโภค (C) และการลงทุนหรือประกอบกิจการ (I) ของพุทธซึ่งกำหนดให้มีจำนวน 75% ของรายได้ ก็เทียบได้กับการนำเงินกลับเข้าสู่ระบบการหมุนเวียนอีกครั้ง เป็นการกระทำที่มีผลในลักษณะเช่นเดียวกับที่ธนาคารกระทำแต่ต่างกันตรงรูปแบบของเงิน คือธนาคารนำมามอบกลับในรูปของเงินกู้ ส่วนครัวเรือนหรือธุรกิจที่ไม่ได้กู้ยืมกลับเข้าสู่ระบบในรูปของการใช้จ่ายและการลงทุน แต่ผลลัพธ์นั้นก็นับว่าสอดคล้องกันเพราะเป็นการทำให้เศรษฐกิจไม่เหือดแห้ง

ประการสุดท้ายคือ การที่ธนาคารรับดูแลฝากเงินนั้นนับเป็นการช่วยผู้หาทรัพย์มาได้ให้เกิดความสุขในปัจจุบัน ประการหนึ่งคือ การรักษาคุ้มครองทรัพย์ให้พ้นจากโจรหรือภัยอันตรายต่างๆ (อารักขสัมปทา)^{๐๐} หน้าที่ของธนาคารในข้อนี้จึงนับว่าสอดคล้องกับทัศนะของพุทธศาสนาด้วย

3. การได้อำนาจในการใช้ทรัพยากร: การทำงาน การลงทุนทางการเงิน และการเข้าถึงกำไร

3.1 การทำงาน

ทัศนะของพุทธศาสนาต่อการทำงานคือ การออกแรงกาย มีความขยันและความพยายามในการทำงานที่ชอบธรรมคือไม่เบียดเบียน ส่วนในทางเศรษฐกิจนั้น กิจกรรมที่ก่อให้เกิดประโยชน์จึงเป็นเหตุของความสมควรที่จะได้รับผลตอบแทนเป็นอำนาจในการบริโภคหรือการใช้ทรัพยากร พุทธศาสนาก็ไม่คัดค้านทัศนะดังกล่าวเพราะตรงกับกรรมนิยามคือกระทำอย่างไร ย่อมได้รับผลเช่นนั้น ถ้าสร้างประโยชน์ให้เกิดขึ้นก็สมควรได้รับผลที่ดีตอบแทน ดังนั้นลักษณะของการทำงานที่ชอบธรรมทางพุทธคือการสร้างสรรค์ให้มีประโยชน์เกิดขึ้นโดยไม่เบียดเบียน โดยการออกแรงกายด้วยความขยันหมั่นเพียร

อย่างไรก็ตามในทัศนะของพุทธศาสนาแล้ว สังคมยังประกอบด้วยคนหลากหลายที่แตกต่างกันที่โอกาส สติปัญญา ความสามารถ ความแข็งแรง ฯลฯ ดังนั้นการได้รับโอนอำนาจในการใช้ทรัพยากรจึงไม่ได้จำกัดเฉพาะผู้ที่สามารถทำงานเท่านั้น แต่มีลักษณะของการแบ่งปันโดยการให้ทานเพื่อเพิ่มความสุขและเป็นการบรรเทาทุกข์ด้วยเมตตากรุณา ซึ่งประโยชน์ของการให้ทาน ไม่ใช่เฉพาะเพื่อความสุขทางกายของผู้รับ แต่การให้ทานเป็นบริวารของจิต^{๐๑} เป็นสิ่งที่ทำให้จิตใจของทั้งผู้ให้และผู้รับอ่อนโยนลง ส่งเสริมคุณภาพของจิตและแต่งจิตให้ดีงามเป็นการฝึกตนให้เป็นคนเสียสละมากขึ้นหรือเป็นการปลูกฝังเจริญเมตตากรุณาธรรม^{๐๒} ในแง่นี้ นับได้ว่าผู้รับก็ได้ก่อประโยชน์ให้แก่ผู้ให้ในการทำให้เกิดการปฏิบัติที่นำมาซึ่งความอ่อนโยนลงของจิตใจหรือจิตใจที่พร้อมจะทำความดีได้มากขึ้น ทางด้านสังคม เมื่อจิตใจมนุษย์มีความอ่อนโยนลง ก็ย่อมทำให้การอยู่ร่วมกันเป็นสุขยิ่งขึ้น ดังนั้น การให้ทานจึงเป็นการโอนอำนาจในการบริโภคอีกอย่างหนึ่งของพุทธศาสนาที่ก่อให้เกิดประโยชน์และความสุขขึ้นในสังคม

3.2 การลงทุนทางการเงิน

การลงทุนทางการเงินเป็นการได้ผลตอบแทนหรืออำนาจในการใช้ทรัพยากรโดยไม่ต้องออกกำลังทางกายหรือใช้ความขยันหมั่นเพียร แต่เป็นการหาประโยชน์จากเงินลงทุนในรูปของดอกเบี้ยและเงินปันผล จากทัศนะของพุทธศาสนา

^{๐๐} ๐จ. สตุตถ. 23/144/257

^{๐๑} ๐จ. สตุตถ. 23/49/62

^{๐๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *พุทธธรรม*, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2543) หน้า 430.

ต่อดอกเบี้ยที่เห็นว่าดอกเบี้ยคือราคาของการนำเครื่องมืออย่างหนึ่ง (เงิน) ไปใช้ประโยชน์ ผลได้จากการให้เช่ายืมจึงไม่ใช่รายได้ที่ผิดทำนองคลองธรรม ถ้าอัตราของการให้เช่าไม่ได้เป็นการขูดรีดและเป็นที่ตกลงพอใจด้วยกันทั้งสองฝ่าย

จากกฎทันทสูตรที่ส่งเสริมการให้ทุนแก่ผู้ขยันในการผลิต การค้าและการให้บริการ ในแง่หนึ่งคือพุทธศาสนามีทัศนะส่งเสริมการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจของผู้ที่ขยัน และมีความสามารถในการทำงาน บุคคลที่ประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจในภาคแท้จริงและผู้ประกอบการพาณิชย์ที่มีคุณสมบัติดังกล่าวเหล่านี้ เป็นผู้สมควรได้รับทุนจากพระเจ้าแผ่นดิน และจากทฤษฎีปาปนิคสูตรที่กล่าวว่าคนที่พอค้ำมีแหล่งเงินทุนซึ่งรวมถึงเงินกู้ยืมจะเป็นช่องทางหนึ่งของความร่ำรวย แสดงว่าพุทธศาสนาไม่ได้คัดค้านการที่ผู้ประกอบการทางเศรษฐกิจทั้งผู้ผลิตในภาคแท้จริงและการพาณิชย์จะมีแหล่งทุน ดังนั้นการลงทุนทางการเงินเพื่อสนับสนุนแก่ผู้ผลิตหรือธุรกิจจึงเป็นสิ่งที่ยอมรับได้ด้วย

ดังที่ได้อภิปรายมาแล้วว่าพุทธศาสนาเห็นว่ากิจกรรมทางเศรษฐกิจเป็นวิถีทางของอาชีพและการกู้เพื่อธุรกิจเป็นการกู้เพื่อสร้างประโยชน์เพื่อหารายได้ โดยที่วิถีทางของการค้ามีศักยภาพในการคืนชำระหนี้สูงกว่าการกู้ของบุคคลธรรมดา จึงมีโอกาสของการหลุดพ้นจากทุกข์ของการเป็นหนี้ได้มากกว่า และการลงทุนทางการเงินเพื่อเป็นแหล่งเงินทุนแก่ธุรกิจเป็นที่ยอมรับได้ทางพุทธศาสนา ดังนั้นในแง่ ดอกเบี้ยและเงินปันผลจึงเป็นสิ่งที่ยอมรับได้ด้วย ทั้งนี้ก็เพราะเป็นผลของกิจกรรมที่สนับสนุนกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่สร้างประโยชน์

อย่างไรก็ตาม การลงทุนทางการเงินในสมัยปัจจุบันจะมีลักษณะของการหาประโยชน์ในรูปแบบที่มีการเก็งกำไรด้วย และถ้าพิจารณาถึงการลงทุนทางการเงินโดยฝากเงินไว้กับธนาคารพาณิชย์หรือเป็นการให้ธนาคารพาณิชย์กู้ยืมนั้น จะถือว่าเป็นการลงทุนทางการเงินที่ไม่มีการเก็งกำไรถ้าไม่มีการเปรียบเทียบดอกเบี้ยเงินฝากเพื่อต้องการอัตราดอกเบี้ยสูงสุด ประชาชนที่สนับสนุนธนาคารแนวพุทธซึ่งยอมเป็นผู้ไม่สนับสนุนการเก็งกำไร จะเป็นผู้นำเงินมาฝากโดยไม่คำนึงถึงการได้รับอัตราดอกเบี้ยสูงสุด การลงทุนทางการเงินของประชาชนในแง่จึงจะเป็นการลงทุนที่ปราศจากการเก็งกำไร นอกจากนั้น ผลดีก็คือธนาคารพาณิชย์แนวพุทธที่ไม่เน้นการหากำไรสูงสุดก็จะสามารถดำเนินธุรกิจอย่างอยู่รอดได้เพราะจะมีต้นทุนการดำเนินการต่ำลง การดำเนินธุรกิจที่มีเป้าหมายอำนวยประโยชน์ให้สังคมร่วมไปด้วยจึงเป็นไปได้

การลงทุนทางการเงินที่สอดคล้องกับทัศนะของพุทธเป็นการลงทุนที่ไม่มีการเก็งกำไรร่วมอยู่ด้วย ซึ่งจะเป็นการลงทุนทางการเงินที่เอื้อประโยชน์เป็นแหล่งทุนแก่ภาคเศรษฐกิจที่แท้และการพาณิชย์ ที่ทำประโยชน์ต่อเศรษฐกิจและไม่เป็นธุรกิจที่ต้องห้ามหรือเบียดเบียนชีวิตและสภาพแวดล้อม ผลได้คือดอกเบี้ยจึงจะเป็นรายได้ที่หาอย่างถูกต้อง โดยการไม่มุ่งพิจารณาอัตราผลตอบแทนสูงสุดแต่จะพิจารณาคุณประโยชน์หรือคุณภาพของโครงการที่ลงทุน จึงจะเป็นการสนับสนุนให้ทุนแก่ผู้ทำประโยชน์อย่างชอบธรรม ถ้าเปรียบเทียบให้กู้เงินเป็นการให้เช่าอสังหาริมทรัพย์ รายได้จากค่าเช่าของผู้ทำอาชีพสุจริตย่อมมีความชอบธรรม และต่างจากรายได้จากค่าเช่าที่รับจากผู้ประกอบการผลิตยาเสพติดซึ่งเป็นรายได้ที่มาจากความไม่ชอบธรรม เป็นต้น การทราบที่มาของรายได้ดอกเบี้ยของตนเองว่ามีความชอบธรรมจะนำความสุขใจมาให้แก่ผู้รับ ในแง่นี้ ประชาชนผู้สนับสนุนธนาคารแนวพุทธก็จะได้รับความสุขใจจากการรับดอกเบี้ยที่ได้มาเช่นเดียวกัน

3.3 การเก็งกำไร

การเก็งกำไรเป็นการได้รับอำนาจการใช้ทรัพยากรธรรมชาติโดยไม่ต้องทำงานออกแรงหรือใช้ความขยันหมั่นเพียรประกอบการงานคล้ายกับการลงทุนทางการเงิน แต่การเก็งกำไรเป็นการกระทำที่ไม่มีกิจกรรมของการทำประโยชน์รองรับ

จึงไม่เป็นไปตามหลักของเหตุผลของการกระทำ เป็นกิจกรรมที่มีลักษณะของการตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของราคาและก่อให้เกิดการเบียดเบียน

แนวทางของพุทธศาสนาที่สำคัญประการหนึ่งคือการที่มนุษย์ควรจะต้องดำเนินชีวิตอย่างสอดคล้องกับ กฎของธรรมชาติ^{๑๙} การแก่งกำไรรคือการแสวงหากำไรจากความแตกต่างของราคาโดยไม่ได้มีการสร้างประโยชน์ให้เกิดขึ้นเหมือนการลงทุนทางการเงินที่มีประโยชน์ต่อกิจกรรมทางเศรษฐกิจ การได้รับประโยชน์จากการแก่งกำไรจึงไม่สอดคล้องกับ กฎธรรมชาติที่ว่าทำแต่คุณอย่างใดก็ย่อมได้ผลเช่นนั้น ซึ่งเป็นเหตุผลของกรรมนิยามคือการกระทำที่ดีย่อมจะได้รับผลที่ดี การสร้างประโยชน์ให้เกิดขึ้นย่อมมีความชอบธรรมที่จะได้รับผลตอบแทน แต่การแก่งกำไรไม่มีความเป็นเหตุเป็นผลทางสังคม การจะได้หรือเสียประโยชน์ขึ้นอยู่กับภาระการแก่งราคาตามเหตุผลของการสมมติ เช่น ผู้แก่งกำไรว่าเงินดอลลาร์สหรัฐจะมีราคาสูงขึ้นในอีกสองเดือนข้างหน้า เขาจึงซื้อสะสมเงินดอลลาร์สหรัฐเมื่อตอนราคาถูกเพื่อจะนำออกมาขายเมื่อราคาแพง ปรากฏว่าผู้แก่งกำไรคาดการณ์ได้ถูกต้องและได้รับผลกำไรจากการแก่งกำไรนี้ ตามหลักพุทธศาสนา การได้ประโยชน์จากการนี้ ไม่ได้เกิดจากหลักของเหตุผลเพราะเขาไม่ได้ทำสิ่งที่ดีหรือมีคุณประโยชน์ให้เกิดขึ้น ผลกำไรที่ได้ของเขาเกิดจากการคาดการณ์และวิธีการตามสมมติบัญญัติ (ซื้อและขาย) ซึ่งแม้จะทำให้เขาสามารถบรรลุประโยชน์เฉพาะยามในคราวที่กะแก่งถูกต้องก็ตาม แต่ก็จะทำให้เขาห่างไกลจากความเป็นเหตุผลของสังขธรรมมากยิ่งขึ้น เพราะบุคคลย่อมไม่สามารถหาประโยชน์จากการไม่ทำประโยชน์ได้ตลอดไป แต่การแก่งกำไรแล้วประสบผลสำเร็จย่อมจะทำให้เขามีความรู้สึกเกิดขึ้นว่าสามารถหากำไรในลักษณะนี้ได้อีก ซึ่งความคิดนี้คือความลุ่มหลงและอวิชชา ในที่นี้ การกระทำการที่ขัดกับกฎธรรมชาติหรือหลักสังขธรรมนี้จึงมีผลทำให้ลดทอนปัญญาของตนเองลง จนกว่าผู้แก่งกำไรจะตระหนักรู้ถึงความ เป็นเหตุผลจึงจะมีปัญญาเกิดขึ้น

การแก่งกำไรยังนับได้ว่าเป็นการเบียดเบียนตลาดทางด้านความเปลี่ยนแปลงของราคา เพราะตามธรรมชาติของตลาดราคาย่อมขึ้นลงตามกระแสความต้องการและจำนวนของสินค้าที่มี การที่มีกลไกราคาขึ้นจึงถือว่าเป็นดัชนีสมมติอย่างหนึ่งที่สะท้อนความต้องการที่แท้จริงของตลาดที่เป็นธรรม และโดยธรรมชาติแล้วผู้ที่ประกอบการอาชีพโดยปกติย่อมจะไม่ต้องการความผันผวนของราคาเพราะความขึ้นลงของราคาย่อมนำมาซึ่งความไม่แน่นอนที่เป็นอุปสรรคต่อการประกอบธุรกิจ การแก่งกำไรซึ่งคือการทำผลกำไรจากความแตกต่างของราคาเป็นหลักโดยที่ไม่ได้มีความต้องการที่แท้จริงในสิ่งที่ซื้อขาย ย่อมทำให้ราคาตลาดเกิดการเปลี่ยนแปลงอันเกิดจากความต้องการเทียมเหล่านี้ ราคาในตลาดที่มีการแก่งกำไรจึงย่อมไม่ใช่ดัชนีที่แท้จริงที่ชี้ความต้องการของตลาด จึงย่อมกระทบกระเทือนต่อการซื้อขายที่มาจากความต้องการที่แท้ ทำให้ต้องประกอบธุรกรรมในราคาที่ไม่เป็นธรรมและต้องประสบกับความเสียหายต่อกำไรหรือขาดทุนที่คาดการณ์ได้ยากขึ้น กว่าเดิมผู้ประกอบการบางรายอาจจำต้องทำการป้องกันความเสี่ยงและทำการเพื่อเพิ่มต้นทุนนั้นเข้าไปในต้นทุนขาย จึงอาจกล่าวได้ว่า การสร้างความต้องการเทียมจากการแก่งกำไรเท่ากับการเบียดเบียนตลาดโดยรวม ซึ่งนอกจากจะกระทบต่อผู้อยู่ในตลาดโดยตรงยังกระทบถึงสังคมในวงกว้างจากต้นทุนราคาของสิ่งที่เกี่ยวข้อง และถ้ามีความตั้งใจที่จะสร้างราคาในตลาดหรือการปั่นราคาเพื่อวัตถุประสงค์ของกำไร ก็นับเป็นการมิชอบอาชิวะอีกด้วยเพราะนับเป็นการใช้เล่ห์กลในการหา รายได้

^{๑๙} พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), *สังขธรรมกับจริยธรรม*, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท อมรินทร์พริ้นท์ติ้งกรุ๊ป จำกัด, 2532) หน้า 6.

4. การดำเนินงานของธนาคารพาณิชย์

4.1 การดำเนินธุรกิจของธนาคารพาณิชย์กับอุดมการณ์ของรัฐ

จุดหมายของการดำเนินงานของธุรกิจธนาคารพาณิชย์คือการแสวงหากำไรสูงสุด ธนาคารพาณิชย์ทั่วไปจึงมีจุดหมายดังกล่าวนี้ นอกเหนือไปจากการดำเนินงานให้มีความมั่นคงสร้างความมั่นใจแก่ผู้ฝากเงินและมีส่วนแบ่งตลาดเพิ่มขึ้น อย่างไรก็ตาม ธุรกิจของการธนาคารพาณิชย์นั้นมีลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์อยู่บางประการคือ ผลของการดำเนินธุรกิจหากำไรจะแปรผันกับความเสถียรต่อความมั่นคงเสมอ คือถ้าพยายามจะหากำไรมากย่อมต้องเสี่ยงต่อความมั่นคงสูง การที่ธนาคารพาณิชย์จะดำเนินธุรกิจโดยลำพังของตนเองเหมือนดังธุรกิจอื่นๆ ทั่วไปโดยไม่มีผู้ช่วยเหลือนั้น ก็จะทำให้สามารถหากำไรได้อย่างจำกัดและอาจไม่มากพอที่จะอยู่ในระบบของการแข่งขันหรือเผชิญกับภาวะวิกฤต เนื่องจากการดำเนินการหากำไรบางอย่างจะไม่สามารถกระทำได้ ดังนั้นบทบาทของการทำกำไรจึงมีจำกัด แต่ถ้าธนาคารพาณิชย์ต้องการหากำไรมากขึ้นก็ต้องดำเนินธุรกิจแบบพึ่งพาภายนอกด้วยไม่ว่าในเวลาปกติหรือยามวิกฤต เช่น การพึ่งพารัฐที่ให้การค้ำประกันผู้ฝากเงินและเจ้าหนี้^{๑๐} ซึ่งช่วยในด้านความมั่นใจต่อธุรกิจการธนาคารพาณิชย์ ความช่วยเหลือเมื่อประสบปัญหาการขาดแคลนสภาพคล่อง การช่วยเหลือเพิ่มทุนเมื่อประสบปัญหา ฯลฯ ธนาคารกลางเป็นผู้มีบทบาทให้ความช่วยเหลือเหล่านี้ต่อธนาคารพาณิชย์ ทั้งนี้เพราะวัตถุประสงค์หนึ่งที่สำคัญของธนาคารกลางก็คือ การสร้างเสถียรภาพความมั่นคงของระบบการเงิน แต่การอาศัยพึ่งพารัฐของธนาคารพาณิชย์ย่อมหมายถึง ธนาคารพาณิชย์พึ่งพิงทั้งสังคมอยู่ด้วย เพราะธนาคารกลางคือตัวแทนของรัฐซึ่งทำหน้าที่เพื่อประโยชน์ของประเทศ รัฐเป็นผู้ให้กำเนิดธนาคารกลางซึ่งก่อตั้งมาได้ด้วยภาษีจากประชาชน^{๑๑} และเงินของรัฐเพื่อช่วยเหลือฟื้นฟูกิจการธนาคารพาณิชย์เมื่อประสบปัญหาที่ได้มาจากการระดมทุนจากประชาชนในรูปของพันธบัตร^{๑๒}

การดำเนินงานของธนาคารพาณิชย์ในปัจจุบันแม้ในด้านหนึ่งจะต้องพึ่งพาสังคมเมื่อเกิดปัญหา แต่ในด้านการดำเนินงานปกติก็ยังคงอาศัยการดูแล ตรวจสอบและกำกับจากธนาคารกลางอยู่อย่างใกล้ชิด เช่น การตรวจสอบการบริหารและระดับความเสี่ยง การจัดให้มีบรรษัทภิบาล (Corporate Governance) ในสถาบันการเงิน ความเพียงพอของ

^{๑๐} สันติธรา วิชารยะ, ข้อบังคับกองทุนเพื่อการฟื้นฟูและพัฒนาระบบสถาบันการเงินว่าด้วยการประกันผู้ฝากเงินและเจ้าหนี้ของสถาบันการเงิน พ.ศ.๒๕๔๐ (ฉบับที่๑) พ.ศ.๒๕๔๒ [Online], 2000.แหล่งที่มา : <http://www.bot.or.th/bothomepage/Special/FIDF/Laws&Regulations/gu405.htm>[2002, December 10]

^{๑๑} จิราณุวัฒน์ ธัญยะเจริญ, พระราชบัญญัติธนาคารแห่งประเทศไทย พ.ศ. 2485[Online], 2000.แหล่งที่มา: http://www.bot.or.th/BOTHomepage/General/Laws_Notif_Forms/Legal/BOT/BOTact/BOTact.html[2002, December 10]

^{๑๒} สุนัน เชื้อววัฒนกุล, ประกาศกองทุนเพื่อการฟื้นฟูและพัฒนาระบบสถาบันการเงินเรื่อง การจำหน่ายพันธบัตรกองทุนเพื่อการฟื้นฟูและพัฒนาระบบสถาบันการเงิน ที่กระทรวงการคลังค้าประกันต้นเงินและดอกเบี้ย พ.ศ.2544ครั้งที่5,[Online],2000.แหล่งที่มา : <http://www.bot.or.th/bothomepage/BankAtWork/Bond/Announcement/FIDFAnnounce/FIDFBondAuction440420-2.htm>[2002, December 10]

เงินกองทุนและการดำรงสภาพคล่อง การปฏิบัติตามกฎหมาย ฯลฯ^{๑๐} กล่าวคือธนาคารพาณิชย์ยังคงดำเนินธุรกิจเพื่อกำไรสูงสุด โดยเป็นภาระของสังคมที่ต้องให้ธนาคารกลางให้เข้าไปมีบทบาทในการกำกับดูแลไม่ให้ธนาคารพาณิชย์ดำเนินงานไปในทางที่ล่อแหลมหรือพยายามทำกำไรมากเกินไปจนเสี่ยงต่อความมั่นคง ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อเสถียรภาพของระบบการเงินทั้งระบบได้

จะเห็นได้ว่า จากการที่ธนาคารพาณิชย์เป็นธุรกิจที่มีความสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจของประเทศจึงได้รับความช่วยเหลือทั้งจากภาครัฐและสังคมในหลายประการซึ่งมีความแตกต่างจากธุรกิจอื่นโดยทั่วไป แต่ธนาคารพาณิชย์ก็ยังแสวงหากำไรสูงสุดจากสังคมอยู่ตามกรอบของทุนนิยม ซึ่งถ้าพิจารณาตามทัศนะของพุทธศาสนาแล้ว ผู้ที่อาศัยอยู่ในสังคมที่ได้รับความพึงพา ก็ควรมีสำนึกในความดีที่ตนได้รับและยอมดำเนินการตอบแทนการได้รับความพื้พานั้นด้วยความดี (กตัญญูทวาทิตา) มิเช่นนั้นจะถือได้ว่าเป็นการอยู่ในสังคมอย่างเป็นผู้ที่ไม่มีความดี เห็นแก่ตัวและเอาเปรียบผู้อื่น ในกรณีของการดำเนินธุรกิจของธนาคารพาณิชย์นั้นก็เช่นเดียวกัน เมื่อเป็นผู้ได้รับจากภาครัฐและสังคมก็สมควรทราบและระลึกถึงอุปการคุณนั้นและตอบแทนคืนแก่รัฐและสังคมด้วย แม้ว่าความช่วยเหลือที่ได้รับจะมาจากเหตุผลของความจำเป็นคือ เป็นความสำคัญของเสถียรภาพของสถาบันการเงินต่อประเทศก็ตาม

เนื่องจากเป็นธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับการจัดสรรเงินทุนในระบบเศรษฐกิจ ธนาคารพาณิชย์ในทัศนะของพุทธสามารถตอบแทนคืนแก่รัฐและสังคมได้โดยการดำเนินธุรกิจในลักษณะสอดคล้องและสนับสนุนเป้าหมายทางเศรษฐกิจของรัฐคือการกำจัดความยากจน ซึ่งในที่สุดผลประโยชน์จะตกอยู่แก่ทั้งสังคม คือการที่สังคมจะมีความสุขจากความยากจนและมีความสุขยิ่งขึ้น การที่ธนาคารพาณิชย์จะสนับสนุนเป้าหมายของรัฐได้นั้น การดำเนินธุรกิจใดก็ตามหากำไรสูงสุดจะต้องปรับเปลี่ยนเป็นการหากำไรโดยคำนึงถึงจุดหมายของประเทศหรือส่วนรวมด้วย ธนาคารแนวพุทธที่คำนึงถึงสังคมและดำเนินตามแนวทางนี้ก็จะได้รับเกียรติจากรัฐและความร่วมมือจากสังคมเป็นการตอบแทน ดังเช่น ในสมัยพุทธกาลที่ตำแหน่งเศรษฐีเป็นการได้รับเกียรติจากพระเจ้าแผ่นดินเพราะเศรษฐีร่วมมือกับพระเจ้าแผ่นดินในการดำเนินการทางเศรษฐกิจ มีการบริจาคทานแก่สังคมซึ่งเป็นการทำประโยชน์แก่ส่วนรวม เศรษฐีจึงได้รับความนับถือจากสังคมด้วย ในทางการดำเนินธุรกิจธนาคารแนวพุทธ ถ้าธนาคารพาณิชย์มีการดำเนินธุรกิจไปในทางที่ช่วยเหลือเป้าหมายรวมของสังคมแล้ว ธนาคารก็ย่อมได้รับความนับถือและความร่วมมือจากประชาชนเป็นการตอบแทนเช่นเดียวกัน ซึ่งจะช่วยให้ธนาคารแนวพุทธดำเนินธุรกิจแข่งขันอยู่ได้ เพราะเมื่อธนาคารแนวพุทธไม่ทำธุรกิจหากำไรสูงสุด ก็อาจจะประสบความลำบากในการทำการแข่งขันด้านธุรกิจ ประชาชนที่เห็นในความดีก็จะร่วมกันฝากเงินที่ธนาคารแนวพุทธนี้แม้ว่าจะไม่ได้รับอัตราดอกเบี้ยสูงสุดเมื่อเปรียบเทียบกับธนาคารอื่นๆ เป็นการสนับสนุนการทำความดีและช่วยเหลือพึ่งพากันในสังคม ธนาคารแนวพุทธก็จะสามารถมีต้นทุนที่ต่ำและแข่งขันในระบบได้แม้ไม่หากำไรสูงสุด ส่วนประชาชนเองก็ย่อมจะได้รับความสุขจากสภาพสังคมที่ดีขึ้น และการไม่เลือกอัตราดอกเบี้ยสูงสุดก็ถือเป็นการไม่เก็งกำไรราคาซึ่งเป็นข้อปฏิบัติของการใช้จำยแนวพุทธ ด้วยความช่วยเหลือพึ่งพากันของทุกฝ่ายคือรัฐ ธนาคารพาณิชย์ และประชาชน การดำเนินธุรกิจของธนาคารแนวพุทธก็ย่อมจะมีความเป็นไปได้

^{๑๐} สืบศักดิ์ ทองศรีคำ, นโยบายกำกับตรวจสอบ สายกำกับสถาบันการเงิน ธนาคารแห่งประเทศไทย มกราคม พ.ศ. ๒๕๔๕, [Online], 2000. แหล่งที่มา : http://www.bot.or.th/bothomepage/BankAtWork/Financial_Supervision/Supervision/policy_thai.htm [2002, December 10]

4.2 การจัดสรรทุนของธนาคารพาณิชย์: การแปรจากปริมาณเป็นคุณค่า

ธนาคารพาณิชย์ดำเนินธุรกิจในการรวบรวมและจัดสรรเงินทุนของระบบเศรษฐกิจ การจัดสรรทุนนับเป็นหน้าที่และที่มาของรายได้หลักในการดำเนินธุรกิจ หน้าที่นี้นับว่ามีความสำคัญเพราะเท่ากับเป็นการจัดแบ่งหรือให้น้ำหนักความสำคัญแก่ประเภทของการทำกิจกรรมเศรษฐกิจซึ่งจะมีผลต่อชีวิตทางด้านวัตถุและสามารถชี้นำลักษณะนิสัยการอุปโภคบริโภคของคนในสังคมได้ การจัดสรรที่ไม่เหมาะสม เช่นการส่งเสริมการผลิตหรือการนำเข้าสินค้าฟุ่มเฟือยหรือสินค้าที่ทำให้มัวเมา กีดมนำให้ประชาชนผู้บริโภคมีนิสัยมัวเมาการบริโภคของฟุ่มเฟือย ซึ่งจะส่งผลให้ประเทศเป็นหนี้และสังคมก็จะยากจนลงโดยรวมเพราะค่าของเงินตราของประเทศที่ใช้วัตถุดิบค่าของทรัพย์สินและหนี้สินของประเทศมีค่าจะต้องมีค่าลดลง นั่นคือ การที่อำนาจซื้อของประเทศมีค่าลดลง ดังนั้นการจัดสรรทุนของธนาคารพาณิชย์จึงมีส่วนส่งผลถึงความมั่งมีหรือยากจนของประเทศด้วย

หลักการของการเกี่ยวข้องกับทรัพย์สินของพุทธศาสนาคือ การแปรเปลี่ยนความเป็นวัตถุหรือปริมาณของทรัพย์สินให้เป็นคุณค่าคือความสุขกายและใจโดยผ่านการกระทำที่ถูกต้อง ในระดับของบุคคลก็จะต้องมีปัญญากำกับเพื่อไม่ให้ยึดติดและหลงใหลความสุขนั่น ส่วนการนำมาใช้ปฏิบัติในระดับองค์กรอย่างธนาคารพาณิชย์นั้น การพยายามทำให้การใช้ทรัพย์สินเป็นไปในลักษณะที่ทำให้มีสภาพที่เอื้อต่อการเกิดของปัญญานั้นก็เป็นสิ่งที่สามารถจะกระทำได้เช่นเดียวกัน

ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเงินจะมีเฉพาะแต่การวัดกันที่ปริมาณกับราคา ดังเช่นการควบคุมดูแลเศรษฐกิจของธนาคารกลางโดยการใช้นโยบายการเงินก็พิจารณาควบคุมกันที่ปริมาณเงินและอัตราดอกเบี้ยซึ่งก็คือราคารเงิน ไม่ว่าจะเป็นแนวคิดแบบสำนักเคนส์ (The Keynesian Approach) ที่ควบคุมอัตราดอกเบี้ยและปริมาณสินเชื่อ หรือแนวคิดของสำนักการเงินนิยม (The Monetarist Approach) ที่ควบคุมปริมาณเงินโดยตรง ล้วนเป็นตัวอย่างของภาพรวมซึ่งบอกว่าพฤติกรรมของมนุษย์ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของปริมาณและราคาเงิน

ธนาคารพาณิชย์ซึ่งก็คือผู้มีทุนในสังคม ซึ่งถ้าได้ดำเนินตามแนวทางที่จะจัดการกับเงินโดยเน้นการทำให้เกิดคุณค่าผ่านการกระทำที่ถูกต้องแล้ว จะเป็นผู้นำที่ทำให้สังคมหันมาให้ความสำคัญแก่คุณค่านอกเหนือไปจากเพียงด้านปริมาณหรือราคา โดยที่เรื่องทางด้านคุณค่าและความดีทางจิตใจไม่จำเป็นจะต้องเป็นเรื่องศีลธรรมจรรยาซึ่งอยู่ต่างหากจากการดำเนินธุรกิจ แต่สามารถปฏิบัติควบคู่ไปกับการทำธุรกิจได้โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องการจัดการกับทรัพย์สิน

4.3 ดอกเบี้ยในทัศนะของพุทธและการร่วมลงทุนของธนาคาร

ทฤษฎีเกี่ยวกับดอกเบี้ยของคลาสสิกกล่าวถึงดอกเบี้ยโดยมีความเกี่ยวข้องกับเวลาคือปัจจุบันและอนาคต โดยกล่าวว่าดอกเบี้ยเป็นค่าตอบแทนของการแลกเปลี่ยนความพึงพอใจในด้านเวลากับความไม่อดทนของมนุษย์ คือคนที่พอใจที่จะบริโภคหรือใช้เงินในภายหลังจะได้รับค่าตอบแทนจากผู้ที่ต้องการบริโภคหรือใช้เงินก่อน การแลกเปลี่ยนของเวลาในการบริโภคหรือใช้เงินนี้เท่ากับเป็นการเพิ่มความพึงพอใจให้กับทั้งสองฝ่าย

แนวคิดที่สองเกี่ยวกับดอกเบี้ยที่เป็นแนวคิดในเรื่องเงินทุนสำหรับการกู้ยืมนั้น กล่าวว่าอัตราดอกเบี้ยเป็นราคาที่ย่ำสำหรับสิทธิในการกู้ยืมและใช้ประโยชน์จากเงินทุน หรือคือราคาของเงินทุนที่ทำให้อุปทานของเงินทุนสำหรับการกู้ยืมเท่ากับอุปสงค์ของเงินทุนสำหรับกู้ยืม แนวคิดนี้ไม่ได้กล่าวถึงเรื่องเวลาแต่กล่าวถึงการใช้จ่ายประโยชน์ของเงินทุนโดยตรง ซึ่งเทียบได้กับค่าเช่าเงินที่กำหนดได้จากความต้องการของตลาดกับปริมาณเงินที่มี ส่วนแนวคิดที่สามซึ่งเป็นแนวคิดของเคนส์บอกว่าดอกเบี้ยเป็นค่าตอบแทนของความเสถียรสภาพคล่องของการที่ไม่ถือเงินสดเอาไว้

ความหมายของดอกเบี้ยของทั้งสามแนวคิดนี้มีความหมายสอดคล้องและเข้ากันได้กับการเป็นผลตอบแทนของการให้เช่า ไม่ว่าจะเป็นตามแนวคิดแรกที่ว่าดอกเบี้ยเป็นค่าตอบแทนที่ได้จากการให้ผู้อื่นได้ใช้ในสิ่งที่เขาต้องการจะใช้ก่อน หรือตามแนวคิดที่สองซึ่งบอกอย่างชัดเจนว่าเป็นราคาของการยืมและแนวคิดที่สามซึ่งเห็นว่าดอกเบี้ยเป็นค่าตอบแทนของการไม่ได้ถือเงินสด ดังนั้นจึงมองได้ว่า เงินเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งที่ให้เช่า ให้ยืมหรือเปลี่ยนการถือครองได้ ซึ่งจะทำให้เกิดความพึงพอใจแก่ทั้งฝ่ายผู้เช่าและผู้ให้เช่าโดยมีผลตอบแทนจากข้อตกลงจากการเช่าเงินนั้นเป็นดอกเบี้ย

ทรัพย์ในพุทธศาสนาถูกกล่าวถึงทั้งในด้านของรูปธรรมและนามธรรม ในด้านของรูปธรรมนั้นทรัพย์มีหลายประการ ดังที่กล่าวไว้ในกัมภีร์ เช่น โคฐ โคนม ยานพาหนะ ภรรยา ^{๐๐} ข้าวเปลือก เงินหรือทอง ^{๐๙} แม่น้ำ ทุ่งนอน ผ้าเหล่านารีที่ประดับดีแล้ว รถเทียมด้วยม้าอาชาไนยที่สร้างและตกแต่งอย่างดี รัชชาติ ^{๐๑} ทรัพย์จึงหมายถึงทั้งคนหรือสิ่งของที่มีค่าที่ทำให้ชีวิตมีความอยู่รอดและอยู่สบาย ทรัพย์ที่ทำให้อยู่รอดหรือเพื่อการดับทุกข์ทางกายได้แก่ โคฐ โคนม ข้าวเปลือก ผ้า รัชชาติ ส่วนทรัพย์ที่ทำให้อยู่สบายได้แก่ ยานพาหนะ ภรรยา เงินหรือทอง ทุ่งนอน เหล่านารีที่ประดับดีแล้ว (ถือเป็นทรัพย์มีค่าสำหรับบรรลุลोकียสุขในสมัยนั้น) รถเทียมด้วยม้าอาชาไนยที่สร้างและตกแต่งอย่างดี

ในทางนามธรรม พุทธศาสนากล่าวถึงทรัพย์ของอริยบุคคลว่าคืออริยทรัพย์ ซึ่งในอริยทรัพย์มีชุดของธรรมอยู่ ๗ ประการ (ศรัทธา ศีล หิริ โอตตัปปะ สุตะ จาคะ ปัญญา) ^{๐๒} ซึ่งอาจมองได้ว่าอริยทรัพย์ไม่มีความใกล้เคียงกันกับทรัพย์ในทางโลกซึ่งเป็นวัตถุ อย่างไรก็ตาม ทรัพย์ทั้งสองประการมีความคล้ายคลึงที่สามารถนำมาเปรียบเทียบกันได้ในเรื่องของความ เป็นวิถีทางหรือเครื่องมือที่นำไปสู่จุดหมาย เพราะทั้งอริยทรัพย์และทรัพย์ทางโลกหรือโลกียทรัพย์เป็นเครื่องมือหรือวิถีทางที่นำไปสู่ความพ้นไปจากทุกข์ ชุดธรรมของอริยทรัพย์นำไปสู่เป้าหมายคือการดับทุกข์ทางใจ ส่วนทรัพย์ทางโลกใช้ เป็นเครื่องมือสำหรับความดับทุกข์ทางกาย ดังนั้น ในแง่ของการเป็นเครื่องมือหรือวิถีทาง ทรัพย์ทั้งสองอย่างทำหน้าที่เหมือนกันคือการนำไปสู่ความดับทุกข์

เมื่อพุทธศาสนาเห็นว่าเงินเป็นเสมือนเครื่องมืออย่างหนึ่ง และในเรื่องของรายได้จากค่าเช่านั้นก็ไม่ได้เป็นสิ่งที่ถูกปฏิเสธในศาสนาพุทธ ดังนั้นเรื่องของการคิดดอกเบี้ยในทัศนะของพุทธจึงอาจเทียบว่าเท่ากับการคิดค่าเช่าของเครื่องมืออย่างหนึ่งได้เช่นเดียวกัน

กระนั้นก็มีบางทัศนะเกี่ยวกับดอกเบี้ยที่มองการคิดดอกเบี้ยว่าเป็นการเอาเปรียบผู้อื่นเพราะเป็นรายได้ที่ได้มาอย่างไม่ต้องลงแรงเพราะสามารถเก็บเกี่ยวผลได้แต่เพียงอย่างเดียว แต่ถ้าพิจารณาการคิดดอกเบี้ยเทียบเท่ากับการผลตอบแทนจากการให้เช่าแล้ว และการให้เช่าสิ่งของก็ไม่ได้ถือเป็นสิ่งที่ไม่ชอบธรรมเพราะก่อให้เกิดประโยชน์ขึ้นแก่ทั้งสองฝ่าย แม้ฝ่ายให้เช่าจะไม่ได้เป็นผู้ลงแรงเพื่อประกอบการด้วยก็ตาม ดังนั้น การเอาเปรียบจึงย่อมจะไม่ได้อยู่ที่เรื่องของการเก็บค่าเช่าหรือการคิดดอกเบี้ย ยกตัวอย่างเช่น ถ้านาย ก ให้เพื่อนบ้านเช่าควายเพื่อทำนาในอัตราค่าเช่าในรูปของผลผลิตที่ชัดเจนได้พอดีกับผลผลิตที่ลดลงเพราะการให้เช่าควายนั่น ซึ่งเป็นอัตราที่ต่ำกว่าอัตราค่าเช่าควายตามท้องตลาด การให้เพื่อนบ้านเช่าควายในอัตราที่ถือเป็นความช่วยเหลือของนาย ก. ที่มีต่อเพื่อนบ้าน เพราะเพื่อนบ้านได้รับผลผลิตเพิ่มขึ้นเมื่อ

^{๐๐} พ. ช. ๒๘/๓๐๑/๙๙

^{๐๙} อ.จ. สดุด. ๑๕/๑๔๐/๒๔๖

^{๐๑} พ. ช. ๒๕/๓๒๓/๓๔๙

^{๐๒} พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต), *พุทธธรรม*, (กรุงเทพมหานคร:มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓) หน้า ๔๐๒.

เทียบกับการที่ไม่มีควายมาช่วยไถนาเลย แต่ถ้านาย ก ให้เพื่อนบ้านเช่าควายเพื่อทำนาในอัตราค่าเช่าที่สูงกว่าอัตราค่าเช่าของตลาดเนื่องจากทราบว่าเพื่อนบ้านไม่มีค่าเดินทางเพื่อไปเช่าควายจากที่อื่นๆ ได้ อัตราค่าเช่าแบบนี้คือการขูดรีดและฉวยโอกาสเอาเปรียบ ดังนั้นการให้เช่าควายโดยมีผลตอบแทนจะถือเป็นความช่วยเหลือหรือการขูดรีดก็ได้ขึ้นอยู่กับอัตราผลตอบแทนที่คิด

ถ้าเปรียบควายและค่าเช่าเป็นเงินให้กู้ยืมและดอกเบี้ยแล้ว การคิดดอกเบี้ยจึงไม่ได้หมายถึงการขูดรีดเอากำไรและเบียดเบียนเสมอไป อัตราดอกเบี้ยหรือค่าเช่าตามราคาของตลาดที่ไม่มีการผูกขาดซึ่งวัดจากปริมาณของเงินหรือสินค้านั้นกับความต้องการแท้จริง จะเป็นราคาของความหายากหรือความห่างของเงินหรือสินค้านั้นและเป็นเพดานของดอกเบี้ยหรือค่าเช่าที่ยอมรับได้ การคิดอัตราดอกเบี้ยหรือค่าเช่าในอัตราที่สูงกว่านั้นย่อมเป็นการค้ากำไรเกินควร ส่วนการคิดดอกเบี้ยหรือค่าเช่าในอัตราที่ต่ำกว่าก็อาจเป็นลักษณะของความช่วยเหลือแก่กันได้

อย่างไรก็ตาม สำหรับการให้กู้ยืมเป็นอาชีพนั้น จะเกิดปัญหาขึ้นได้เมื่อการประกอบการของลูกหนี้ไม่ประสบความสำเร็จ กรณีที่ผู้กู้ประสบความล้มเหลวและอยู่ในภาวะล้มละลายจนไม่สามารถจะจ่ายหนี้หรือดอกเบี้ยได้นั้น การบังคับเอาเงินหรือหลักประกันจากผู้กำลังเป็นทุกข์เช่นนั้นย่อมเป็นการกระทำที่ขาดเมตตากรุณา การไม่ได้ร่วมทุกข์หรือร่วมมีความเสี่ยงด้วยของผู้ให้กู้จึงมองได้ว่าเป็นการเอารัดเอาเปรียบ

ทัศนะของพุทธศาสนาต่อกรณีนี้ คือการเข้าร่วมทุนกับผู้ประกอบการ เช่นเดียวกันกับในสมัยพุทธกาลที่เศรษฐีให้เงินช่วยเหลือแก่ผู้ประกอบการในกิจการผลิตและการค้าในรูปของหุ้นส่วนและมีการแบ่งกำไรกันในภายหลัง กรณีที่ขาดทุนก็ร่วมเฉลี่ยรับผลการขาดทุนด้วย วิธีการเช่นนี้จึงเหมาะกับความต้องการเงินทุนระยะยาวและระยะปานกลางที่การดำเนินงานเป็นเรื่องที่คาดหมายได้ยากกว่าความต้องการเงินทุนระยะสั้น นั่นคือมีความเสี่ยงสูงกว่า หรือเป็นโครงการหรือผู้ประกอบการที่ควรจะได้รับโอกาส ฯลฯ ธนาคารแนวพุทธจึงอาจเป็นผู้ร่วมลงทุนและแบ่งปันผลกำไรหรือขาดทุนร่วมกับผู้ต้องการเงินทุนดังกล่าวได้ โดยมีการตกลงอัตราสัดส่วนผลตอบแทนระหว่างกันอย่างเป็นธรรม

สำหรับผู้ต้องการเงินทุนระยะสั้น เช่น เพื่อการแก้ปัญหาสภาพคล่อง เพื่อการนำเข้าหรือส่งออกสินค้า หรือเพื่อการดำเนินธุรกิจที่ดำเนินงานมานานแล้ว ฯลฯ เนื่องจากพุทธศาสนาไม่ได้ปฏิเสธเรื่องดอกเบี้ย และการให้กู้ระยะสั้นนั้นถือว่ามีความเสี่ยงน้อยซึ่งต่างจากการให้กู้ระยะยาวเพราะการพิจารณาให้สินเชื่อสามารถดูจากปัจจัยและภาวะการณ์ที่เหมาะสมในช่วงเวลานั้นๆ ได้และส่วนใหญ่คือการกู้เพื่อการดำเนินการตามปกติทางการค้า ความล้มเหลวภายหลังการใช้เงินกู้จึงเกิดขึ้นได้ยาก ธนาคารแนวพุทธจึงสามารถให้กู้แก่ผู้ต้องการเงินทุนระยะสั้นได้ด้วยเพื่อความคล่องตัวของการประกอบการได้อย่างกว้างขวางโดยใช้อัตราดอกเบี้ยที่เป็นธรรมคือไม่สูงกว่าอัตราดอกเบี้ยของตลาด รวมทั้งธนาคารควรมีความยืดหยุ่นให้แก่ลูกหนี้ในกรณีที่อาจเกิดปัญหาไว้ด้วย การปฏิบัติเช่นนี้จึงจะเรียกได้ว่าเป็นการกู้แบบให้ความช่วยเหลือ และไม่มีลักษณะของการเอาเปรียบหรือขูดรีด ส่วนการคัดเลือกผู้ที่ธนาคารแนวพุทธจะให้เงินกู้หรือร่วมลงทุนด้วยนั้นควรจะต้องอาศัยหลักของความน่าเชื่อถือที่มาจากคุณสมบัติของผู้กู้เป็นสำคัญ การพิจารณาดังกล่าวสามารถกระทำได้โดยอาศัยฐานข้อมูลประเภทประวัติเครดิตของบุคคลจากหน่วยงานประเภทสำนักเครดิต (Credit Bureau) เพื่อที่จะเป็นการสนับสนุนการให้ทุนกู้ยืมแก่ผู้ที่สมควรจะได้รับการส่งเสริมอย่างแท้จริง

5. สินเชื่อและการร่วมลงทุนของธนาคารพาณิชย์แนวพุทธ

สินเชื่อของธนาคารพาณิชย์เมื่อแบ่งตามวัตถุประสงค์ของการใช้อาจแบ่งได้เป็น 3 ประเภทคือ สินเชื่อเพื่อการลงทุน สินเชื่อเพื่อการพาณิชย์ และสินเชื่อเพื่อการบริโภค ซึ่งในการอภิปรายนี้จะพิจารณารวมสินเชื่อเพื่อการลงทุนและการพาณิชย์เป็นประเภทเดียวกัน เพราะทั้งสองประเภทเป็นสินเชื่อเพื่อการประกอบธุรกิจซึ่งสามารถเรียกรวมได้ว่าเป็นสินเชื่อเพื่อธุรกิจ ส่วนอีกประเภทหนึ่งคือสินเชื่อเพื่อการบริโภค ส่วนการพิจารณาร่วมลงทุนนั้นใช้หลักการเดียวกับเรื่องสินเชื่อจึงกล่าวควบคู่กันไปได้ ความแตกต่างของการจะพิจารณาว่าเรื่องใดเป็นการให้สินเชื่อและเรื่องใดเป็นการร่วมลงทุนนั้นจะขึ้นอยู่กับระยะเวลาของความต้องการใช้เงินทุน ความเสี่ยงในของการประกอบการ ฯลฯ ดังที่ได้อภิปรายมาแล้วข้างต้น

5.1 สินเชื่อเพื่อธุรกิจ

การกู้ยืมเป็นกระบวนการที่พระพุทธเจ้าทรงชี้ว่าเป็นทุกข์ตลอดกระบวนการ ตั้งแต่การกู้ การจ่ายดอกเบี้ย การทางการเงินตามเก็บ และการต้องถูกจองจำ

แม้การกู้ยืมก็เป็นทุกข์ของบุคคลผู้บริโภคคามในโลก แม้การรับใช้ดอกเบี้ยก็เป็นทุกข์ของบุคคลผู้บริโภคคามในโลก แม้การทวงก็เป็นทุกข์ของบุคคลผู้บริโภคคามในโลก แม้การติดตามก็เป็นทุกข์ของบุคคลผู้บริโภคคามในโลก แม้การจองจำก็เป็นทุกข์ของบุคคลผู้บริโภคคามในโลก”^{๑๐}

อย่างไรก็ดี ตามคัมภีร์แล้วผู้ที่ทำการกู้ยืมได้คือผู้ประกอบการ เพราะนักธุรกิจที่มีกิจการที่ดี ความสามารถดี และมีความน่าเชื่อถือว่าจะสามารถชำระหนี้ได้ จะเป็นผู้ที่ได้รับคำแนะนำเงินกู้หรือความช่วยเหลือทางการเงิน ซึ่งจะเป็นปัจจัยหนึ่งที่ให้ร้ายได้ เมื่อพิจารณาถึงเหตุผลว่าทำไมผู้ประกอบการจึงเป็นผู้ทำการกู้ได้ ก็ต้องพิจารณาความจริงพื้นฐานว่าการกู้ยืมนั้นเป็นทุกข์ ผู้ที่เกี่ยวข้องก็เป็นทุกข์ ดังนั้นในกระบวนการนี้ ผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งหมดจึงขอยุ่พยายามหาวิธีการเพื่อลดทุกข์ให้น้อยลงที่สุด พิจารณาแล้วจะพบว่าแต่ละฝ่ายจะมีวิธีการที่จะลดทุกข์จากหนี้ เป็นต้นว่า ผู้กู้หนี้ถ้าจะลดทุกข์ให้น้อยลงก็ต้องรีบหาทางชำระหนี้และดอกเบี้ยโดยเร็วที่สุดจึงจะพ้นทุกข์ ส่วนผู้ให้กู้หนี้ ก่อนการให้กู้ก็ต้องพิจารณาจากความสามารถในการชำระคืนของผู้กู้เป็นหลัก เพราะทุกข์ของเจ้าหนี้ก็คือความกลัวว่าจะไม่ได้ทรัพย์สินของตนคืน การดูความสามารถในการชำระคืนนั้นพิจารณาได้จากทั้ง

คุณสมบัติของตัวบุคคลและวัตถุ คุณสมบัติของตัวบุคคล คือ ความสามารถ ความประพฤติ ความขยัน ฯลฯ รวมแล้วเป็นลักษณะที่เรียกว่า ความน่าเชื่อถือ ส่วนวัตถุที่เป็นหลักประกันรองรับนั้นมีความสำคัญกรณีที่เกิดความไม่แน่นอนของตัวบุคคล ก็จะสามารถนำวัตถุนั้นไปขายเพื่อจะได้เงินคืน ดังนั้น ถ้าพิจารณาความสามารถในการใช้คืนของผู้กู้แล้ว นักธุรกิจจะมีคุณสมบัติดังกล่าวคือมีความสามารถในการประกอบการซึ่งเป็นสิ่งที่อำนวยความสะดวกแก่การคืนหนี้ และสำหรับสินเชื่อเพื่อการพาณิชย์หรือการลงทุนแล้วก็ย่อมจะมีสินทรัพย์หรือสินค้าเป็นวัตถุรองรับอยู่ซึ่งถือเป็นหลักประกันแก่เจ้าหนี้ด้วย ผู้ที่ให้กู้แก่ผู้ประกอบการจึงอาจมีความทุกข์จากการได้คืนนี้น้อยกว่าการให้กู้แบบอื่น

^{๑๐} อด. ปญจก. 22/316/364

ส่วนความเป็นหนึ่งของธุรกิจกับประโยชน์ต่อโลกและสังคมนั้น พิจารณาได้ว่าการเป็นหนึ่งของธุรกิจ ถ้าธุรกรรมจากหนึ่งประสบความสำเร็จก็ย่อมจะมีผลอกเงยเป็นกำไรหรือทรัพย์สินที่เพิ่มขึ้นแก่ผู้ประกอบการธุรกิจ เป็นทางแห่งความเพิ่มพูนและเป็นอาชีพเพื่อเลี้ยงตนเองและครอบครัว ซึ่งความมั่งมีขึ้นของผู้ทำธุรกิจย่อมหมายความว่าผู้ครอบครองย่อมได้รับประโยชน์ไปด้วย

เปรียบเหมือนบุรุษจะพึงกฐินไปประกอบการงาน การงานของเขาจะพึงสำเร็จผล เขาจะพึงใช้หนี้ที่เป็นต้นทุนเดิมให้หมดสิ้น และทรัพย์สินที่เป็นกำไรของเขาจะพึงมีเหลืออยู่สำหรับเลี้ยงภริยา^{๑๙}

ในระดับฆราวาส พุทธศาสนาไม่ได้คัดค้านการทำให้ทรัพย์สินเพิ่มพูน เช่น มีการเปรียบเทียบบุคคลที่รู้วิธีการหาและเพิ่มทรัพย์สินว่าเป็นบุคคลที่มีตาดูหนึ่งตา การรู้เพื่อประกอบการหาเลี้ยงชีพนี้จึงมีเหตุผลสมควร ต่างกับการรู้ประเภทอื่นที่รู้เพื่อซื้อหาความพอใจแก่ผู้รู้โดยไม่ใช้เพื่อหนทางในอาชีพ

5.2 หลักการพิจารณาเรื่องสินเชื่อเพื่อธุรกิจและการร่วมทุนทางธุรกิจ

ธนาคารพาณิชย์เป็นองค์กรที่จัดการเกี่ยวกับทรัพย์สินโดยตรง ดังนั้นหลักการปฏิบัติต่อทรัพย์สินของพระพุทธรูปเจ้าที่ได้อภิปรายมาเกี่ยวกับความประพฤติดูแลเกี่ยวกับทรัพย์สินก็สามารถนำมาใช้โดยธนาคารพาณิชย์ได้เช่นกัน คุณค่าของความสุขกายและสุขใจที่เกิดจากการปฏิบัติอย่างถูกต้องต่อทรัพย์สินในระดับของบุคคล เมื่อเป็นการปฏิบัติต่อทรัพย์สินในระดับสังคม ก็จะเป็นคุณค่าของคุณภาพชีวิตและความสุขของสังคมโดยรวม ธนาคารพาณิชย์แนวพุทธควรมีหลักพิจารณาในเรื่องคุณค่าในด้านต่างๆเหล่านี้คือ

5.2.1 ความไม่เบียดเบียนและเป็นประโยชน์

เนื่องจากการจัดสรรทุนเป็นที่มาหลักของรายได้ของธนาคารพาณิชย์ ดังนั้นในเรื่องความประพฤติดูแลเกี่ยวกับทรัพย์สินจึงต้องพิจารณากิจกรรมเศรษฐกิจที่น่าสินเชื่อหรือเงินจากการร่วมลงทุนไปใช้ ก็จะต้องเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ไม่เบียดเบียนและมีประโยชน์ เพราะถ้าเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เบียดเบียนหรือเป็นโทษ ก็เท่ากับว่าธนาคารพาณิชย์ทำการส่งเสริมกิจกรรมที่มีลักษณะไม่ชอบธรรม รายได้ดอกเบี้ยจากการให้กู้หรือเงินปันผลซึ่งได้มาจากกิจการที่ไม่ชอบธรรมก็ย่อมจะไม่ใช่มoneyได้ที่ชอบธรรมด้วย การให้สินเชื่อหรือการลงทุนของธนาคารพาณิชย์จึงควรคำนึงถึงความชอบธรรมคือการไม่เบียดเบียนและความมีประโยชน์ รายได้ที่ได้รับจึงจะนับว่ามีความชอบธรรม

ความไม่เบียดเบียนย่อมเป็นขอบเขตขั้นต่ำของการกระทำที่ถูกต้องตามทัศนะของพุทธศาสนา ซึ่งความไม่เบียดเบียนที่พุทธศาสนาให้ความสำคัญเป็นลำดับต้นคือความไม่เบียดเบียนต่อชีวิตและทรัพย์สินผู้อื่นหรือเบียดเบียนด้านสติปัญญา ดังที่ปรากฏอยู่ในเจตนารมณ์เรื่องศีล ทางด้านการค้าขายก็เช่นเดียวกัน พุทธศาสนาก็มีมติขั้นต่ำในเรื่องการค้าขายที่ถือว่าเป็นการเบียดเบียนผู้อื่น

ดูกรภิกษุทั้งหลาย การค้าขาย ๕ ประการนี้ อันอุบาทว์ไม่พึงกระทำ ๕ ประการเป็นไฉน คือ การค้าขายสาตรา ๑ การค้าขายสัตว์ ๑ การค้าขายเนื้อสัตว์ ๑ การค้าขายน้ำเมา ๑ การค้าขายยาพิษ ๑ ดูกรภิกษุทั้งหลาย การค้าขาย ๕ ประการนี้แล อันอุบาทว์ไม่พึงกระทำ ฯ^{๒๐}

^{๑๙} ที.สี. 9/126/81

^{๒๐} อ.จ. ปญจก. 22/177/211

การค้าขายทั้งห้าประการดังกล่าวถือเป็นการค้าขายสินค้าที่เบียดเบียนชีวิตและสติปัญญา จึงไม่ใช่อาชีพที่ถูกต้องตามทัศนะของพุทธ ดังนั้นถ้าธนาคารพาณิชย์สนับสนุนทางการเงินแก่กิจการผลิตหรือการค้าประเภทเหล่านี้ ก็ย่อมเป็นการสนับสนุนแก่อาชีพที่ไม่ถูกต้องคืออาชีพที่เป็นการเบียดเบียนผู้อื่นไปด้วย รายได้ที่ได้มาก็ไม่ชอบธรรม ฉะนั้นธนาคารพาณิชย์แนวพุทธจึงไม่สมควรที่จะสนับสนุนโดยให้สินเชื่อหรือร่วมทุนกับกิจการเหล่านี้

การไม่ส่งเสริมการค้าบางอย่างที่คนทั่วไปมีความคุ้นเคย ตัวอย่างเช่น การค้าเนื้อสัตว์ อาจถูกมองว่าเป็นการกระทำที่ไม่สอดคล้องกับโลก เพราะคนส่วนใหญ่ก็ย่อมเป็นผู้บริโภคเนื้อสัตว์อยู่ มนุษย์ย่อมมองถึงประโยชน์ของตนเป็นหลักในการพิจารณา อย่างไรก็ตาม ในแง่ของพุทธนั้น พิจารณาในแง่ความเสมอภาคของชีวิตว่าทุกชีวิตย่อมกลัวตายและรักชีวิตของตน การไม่ส่งเสริมการพรากรชีวิตย่อมเป็นหลักการของศาสนาพุทธ ดังพุทธพจน์ว่า

อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า เราอยากเป็นอยู่ ไม่อยากตาย รักสุข เกลียดทุกข์ ผู้ใดจะปลงเราผู้อยากเป็นอยู่ ไม่อยากตาย รักสุข เกลียดทุกข์ เสียจากชีวิต ข้อนี้ไม่ใช่ที่รักที่ชอบใจของเรา อนึ่ง เราพึงปลงคนอื่นผู้อยากเป็นอยู่ ไม่อยากตาย รักสุข เกลียดทุกข์ เสียจากชีวิต ข้อนี้ไม่ใช่ที่รักที่ชอบใจแม้ของคนอื่น ธรรมข้อใด ไม่ใช่ที่รักที่ชอบใจของเรา ธรรมข้อนั้น ก็ไม่ใช่ที่รักที่ชอบใจแม้ของผู้อื่น ธรรมข้อใด ไม่ใช่ที่รักที่ชอบใจของเรา เราจะพึงประกอบผู้อื่นไว้ด้วยธรรมข้อนั้นอย่างไร? อริยสาวกนั้นพิจารณาเห็นดังนี้แล้ว ตนเองย่อมงดเว้นจากปาณาติบาตด้วย ชักชวนผู้อื่นเพื่องดเว้นจากปาณาติบาตด้วย กล่าวสรรเสริญคุณแห่งการงดเว้นปาณาติบาตด้วย^{๐๐}

อย่างไรก็ตาม ถ้าไม่มีการสนับสนุนทางการเงินแก่โรงฆ่าสัตว์และผู้ค้า ราคาของเนื้อสัตว์จะแพงขึ้นเพราะอาจมีโรงฆ่าสัตว์และผู้ค้าจำนวนน้อยลง ประชาชนก็จะต้องหันเหไปบริโภคโปรตีนจากพืชแทนบ้าง ซึ่งในความเป็นจริง ถ้ายกเว้นความคุ้นเคยและความติดในรสชาติแล้ว มนุษย์ก็ยังสามารถมีชีวิตอยู่รอดได้อย่างดีโดยไม่อาศัยการบริโภคเนื้อสัตว์ การมีชีวิตอยู่รอดของมนุษย์โดยไม่อาศัยการเบียดเบียนสัตว์เป็นอาหารจึงเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ในทางปฏิบัติ

5.2.2 การนำรายได้เข้าประเทศ

ธนาคารพาณิชย์แนวพุทธดำเนินธุรกิจไปในแนวทางที่สนับสนุนจุดหมายทางเศรษฐกิจของประเทศด้วย นั่นคือการกำจัดการขาดดุล ในการนี้ ประเทศควรจะมีหนี้สินระหว่างประเทศด้วย คืออย่างน้อยไม่ควรที่จะมีปัญหาการขาดดุลชำระหนี้ ซึ่งอาจพิจารณาได้จากสมการผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ (GNP) ดังนี้

$$Y = C+I+G+(X-M)$$

$$\text{หรือ } (X-M) = Y - (C+I+G)$$

โดย

Y = ผลผลิตรวม (หรือรายได้ประชาชาติ)

C = รายจ่ายเพื่อการอุปโภคบริโภคของเอกชน

I = รายจ่ายเพื่อการลงทุนภาคเอกชนและรัฐบาล

G = รายจ่ายเพื่อสินค้าและบริการภาครัฐบาล

(X-M) = ดุลการค้า

^{๐๐} ส. ม. 19/1459/403

ถ้าผลผลิตรวม (Y) มีค่ามากกว่าการใช้จ่ายรวม (C+I+G) และสมมติว่าดุลเงินโอนมีค่าน้อยมาก ดุลการชำระเงินและดุลการค้าจะเกินดุล (X-M มีค่าเป็นบวก) ในทางตรงข้าม หากผลผลิตรวมมีค่าน้อยกว่าค่าใช้จ่ายรวม ดุลการชำระเงินและดุลการค้าจะขาดดุล นั่นคือ การใช้จ่ายรวมที่มีมากกว่าการผลิตที่ทำได้ ย่อมหมายถึงการมีหนี้สินคือประเทศชาติจะมีหนี้สินต่างประเทศ ดุลการชำระเงินหรือบัญชีแสดงความเป็นหนี้สินของประเทศจะขึ้นอยู่กับผลผลิตรวมและการใช้จ่ายรวมของประเทศ กล่าวได้อีกอย่างหนึ่งว่า ในระดับประเทศก็จะไม่มีหนี้ถ้าสังคมได้มีการใช้จ่ายอย่างสมชีวิตา คือมีรายจ่ายไม่เกินการผลิตหรือความสามารถของการหารายได้

ดังนั้น ธนาคารพาณิชย์สามารถมีบทบาทในการช่วยให้ประเทศมีหนี้หรือไม่ผ่านทางการจัดสรรเงินทุนเพื่อการผลิตและการใช้จ่ายของสังคม เป็นต้นว่า ถ้าธนาคารพาณิชย์จัดสรรเงินทุนให้กู้หรือร่วมทุนกับกิจการที่นำเข้าของฟุ่มเฟือยจากต่างประเทศมาก ก็จะทำให้ประเทศเสียดุลการค้าและขาดดุลการชำระเงินได้ ในทางกลับกันถ้าธนาคารพาณิชย์มีการส่งเสริมกิจการที่มีการผลิตเพื่อการส่งออกหรือการผลิตที่ทดแทนการนำเข้า ประเทศก็จะได้ดุลการค้าและได้เปรียบดุลการชำระเงิน ความมั่งคั่งของประเทศจึงอยู่ที่ส่งเสริมการผลิตและนำการใช้จ่ายรวมไปในทางที่ประเทศจะได้เปรียบดุลการค้าและดุลการชำระเงิน

5.2.3 การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

จากทฤษฎีด้านการลงทุน หน่วยการผลิตที่มีประสิทธิภาพในการลงทุนสูงคือสามารถรับภาระดอกเบี้ยได้มาก จะเป็นผู้สามารถประมูลเงินทุนไปใช้ดำเนินการในการผลิต ส่วนหน่วยผลิตที่มีประสิทธิภาพต่ำย่อมไม่สามารถได้เงินทุนไป^{๐๐} หลักการจัดสรรเงินทุนที่มีให้แก่ผู้ที่มีประสิทธิภาพในการทำกำไรได้สูง ทำให้ผลที่เกิดขึ้นคือ หน่วยการผลิตที่มีประสิทธิภาพในการผลิตและการทำกำไรได้ต่ำก็จะไม่ได้รับการจัดสรรเงินทุนจากธนาคารพาณิชย์ จนบางครั้งเป็นเหตุให้รัฐต้องเข้ามาแทรกแซงเพื่อแก้ปัญหา เช่น การจัดตั้งธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์เพื่อการจัดสรรทุนแก่ภาคเกษตรกรรมอย่างเพียงพอ

การมองประสิทธิภาพในการทำกำไรเป็นสำคัญในการพิจารณาจัดสรรเงินทุนให้กู้หรือร่วมทุนอาจนับว่ามีประโยชน์ต่อธนาคารพาณิชย์ในแง่ของโอกาสในการได้รับผลตอบแทนคืนได้เร็วกว่า แต่การใช้เกณฑ์นี้ซึ่งเป็นเกณฑ์ทางด้านปริมาณเพียงอย่างเดียว ก็จะเป็นสิ่งที่คับข้องคุณค่าอื่นๆ ได้ เช่น การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม หน่วยการผลิตที่มีประสิทธิภาพสูงย่อมได้เปรียบหน่วยผลิตที่มีประสิทธิภาพต่ำกว่าแต่ผลิตสินค้าหรือผลิตภัณฑ์ที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมมากกว่า ตัวอย่างเช่น บริษัทผลิตหลอดดูดกาแฟพลาสติกอาจทำกำไรได้ดีกว่าและจ่ายหนี้คืนได้เร็วกว่าบริษัทที่ผลิตหลอดดูดกาแฟกระดาษ จึงจะได้รับเงินทุนจากธนาคารพาณิชย์ที่พิจารณาจากด้านกำไรเพียงอย่างเดียว แต่ในความเป็นจริงการผลิตหลอดดูดกาแฟพลาสติก ก่อให้เกิดการสร้างขยะพลาสติก กที่สลายและทำลายยาก ซึ่งตรงข้ามกับผลิตภัณฑ์ที่ทำจากกระดาษซึ่งสลายและทำลายง่าย เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมมากกว่า เป็นต้น ตามนัยนี้ ธนาคารพาณิชย์ในฐานะผู้จัดสรรเงินทุนของสังคมจะเป็นผู้มีส่วนสำคัญและบทบาทในการขึ้นการเกิดขึ้นของคุณภาพชีวิตของคนในสังคม ธนาคารพาณิชย์จึงควรใช้เกณฑ์คุณค่าพิจารณาจัดสรรเงินทุนในสังคมด้วย ไม่ใช่พิจารณาแต่ประโยชน์ที่จะได้รับจากการได้รับผลตอบแทนที่กลับมาเร็ว

^{๐๐} วรศ อุปาดิก, เศรษฐศาสตร์การเงินและการธนาคาร ร, พิมพ์ครั้งที่ 6, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544), หน้า 114.

พุทธศาสนาไม่ได้มีทัศนะว่ามนุษย์เป็นศูนย์กลางของโลก ทุกสิ่งในโลกมิได้มีอยู่เพื่อรับใช้มนุษย์ ความมีอยู่ของทุกสิ่งเป็นไปได้อีกโดยอาศัยทุกสิ่ง ไม่มีสิ่งใดเลยที่มีอยู่โดยเป็นศูนย์กลางให้สิ่งอื่นเข้ามารับใช้^{๐๐} ดังนั้นการอุปโลกนบริโศกของมนุษย์ที่ใช้ทรัพยากรธรรมชาติและเหลือเป็นขยะและมลพิษกลับไปทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจึงเป็นสิ่งที่ไม่สอดคล้องกับทัศนะของพุทธเพราะนั่นคือการเบียดเบียนสิ่งแวดล้อม โดยไม่ต้องคำนึงว่าสิ่งเหล่านี้จะกลับมาเป็นอันตรายต่อมนุษย์เองหรือไม่ เพราะการใช้เพียงประโยชน์โดยปราศจากความเอื้ออาทรต่อชีวิตอื่นหรือความสำนึกในบุญคุณของธรรมชาติผู้ให้มันย่อมไม่ใช่หลักการของพุทธ ธนาการพาณิชย์แนวพุทธนั้นจึงจะไม่พิจารณาที่ผลกำไรที่จะได้รับอย่างเดียว แต่จะพิจารณาถึงคุณค่าของการอนุรักษ์และดำรงไว้ของสิ่งแวดล้อมและสนับสนุนธุรกิจที่มีความคิดและการกระทำเช่นนี้ด้วย

5.3 สันเชื่อเพื่อการบริโศก

ทัศนะของพุทธศาสนาในเรื่องสันเชื่อเพื่อการบริโศกนั้นมีความแตกต่างจากแนวคิดตามเศรษฐกิจทุนนิยมที่ว่าสันเชื่อเพื่อการบริโศกมีประโยชน์ในการสร้างความพอใจในการบริโศกให้เพิ่มมากขึ้น เพราะผู้บริโศกสามารถเฉลี่ยการบริโศกในช่วงเวลาที่ต่างกัน คือคนที่พอใจในการบริโศกในอนาคตก็โอนการออมของตนไปให้ผู้ที่ต้องการบริโศกในปัจจุบัน แต่การเพิ่มความพึงพอใจในการบริโศกเป็นทัศนะที่ไม่ได้สอดคล้องกับการบริโศกตามแนวพุทธศาสนาซึ่งบริโศกเพียงเพื่อการดับทุกข์ทางกาย

ลักษณะของหนี้เพื่อการบริโศก หมายถึงการขอยืมความสามารถในการหาทรัพย์สินของตนในอนาคต หรือการขอยืมมูลค่าจากสินทรัพย์ที่มีมาใช้บริโศกก่อน ไม่ได้เป็นหนี้เพื่อการสร้างสรรค์ทรัพย์สินหรือการทำกำไรให้เพิ่มขึ้นเช่นเดียวกับหนี้เพื่อการประกอบธุรกิจการงาน ประโยชน์ที่ได้รับเป็นประโยชน์เฉพาะตนก็คือความพอใจจากการบริโศก ส่วนความทุกข์ใจคือความมีพันธะผูกพันจากหนี้สิน ในคัมภีร์ ไม่มีการกล่าวถึงการขอยืมเพื่อการบริโศกโดยตรง แต่พระพุทธเจ้าได้ทรงกล่าวถึงการขอยืมของคนจนว่า ในการดำรงชีวิต คนจนก็เป็นผู้ขอยืมเช่นกัน แม้ว่าในทัศนะพุทธ ผู้ที่เป็นคนจนไม่ใช่ผู้ที่ควรกู้แต่เป็นผู้ที่ควรได้รับการสงเคราะห์ด้วยทาน

คนจนใจยากไร้ ข่อมกู้ยืม แม้การกู้ยืม

ก็เป็นทุกข์ของบุคคลผู้บริโศกถามในโลก ฯ^{๐๐}

การกู้ยืมของคนจนดังเช่นพุทธพจน์นี้ คือการกู้ที่อาจรวมความหมายของการกู้เพื่อการบริโศกและการประกอบการงานทั้งสองอย่างหรือเพียงอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งถ้าเป็นการบริโศกแล้ว การกู้เพื่อการบริโศกของคนจนนั้นก็จะเป็นการบริโศกที่เป็นความจำเป็นหรือเพื่อความอยู่รอด ดังนั้น กรณีการกู้เพื่อบริโศกสำหรับความอยู่รอดจึงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นและมีอยู่ แต่สำหรับการให้กู้เพื่อการบริโศกในขอบเขตของธนาการพาณิชย์แล้วไม่ใช่การบริโศกเพื่อความจำเป็นที่จะมีชีวิตรอด แต่เป็นการกู้เพื่อการบริโศกที่เป็นไปเพื่อความสบาย ในที่นี้จะอภิปรายถึงสันเชื่อเพื่อการบริโศกที่แบ่งเป็นประเภทใหญ่ๆที่สำคัญคือ สันเชื่อเพื่อที่อยู่อาศัยและสันเชื่อเพื่อการบริโศกอื่นๆ

^{๐๐} เนื่องน้อย นุชนนตร, *จริยศาสตร์สภาวะแวดล้อม: โลกทัศน์ในพุทธปรัชญาและปรัชญาตะวันตก*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2537), หน้า 176.

^{๐๐} อจ. ปญจก. 22/316/364

แม้ว่าธนาคารพาณิชย์จะมีการให้สินเชื่อเพื่อที่อยู่อาศัยซึ่งจัดว่าเป็นปัจจัย 4 อย่างหนึ่ง แต่การกู้เพื่อซื้อที่อยู่อาศัยของผู้ขอสินเชื่อจากธนาคารพาณิชย์นั้นเป็นไปเพราะความต้องการความพอใจ เช่น ความต้องการอยากมีบ้านที่มีชื่อของตนเองเป็นกรรมสิทธิ์ ไม่ใช่เพราะความไม่สามารถมีชีวิตอยู่รอดเพราะไม่มีที่อยู่อาศัยจริงๆ ดังนั้น สินเชื่อเพื่อการบริโภคของธนาคารพาณิชย์จึงไม่ใช่การให้กู้เพื่อการบริโภคที่เป็นความจำเป็น ส่วนสินเชื่อเพื่อการบริโภคอื่นๆ ก็สามารถเห็นได้ชัดเจนว่า ไม่ใช่การบริโภคเพื่อความอยู่รอดของชีวิต เช่น สินเชื่อเพื่อการเดินทาง ซื้อรถยนต์ เครื่องแต่งบ้าน การใช้จ่ายแบบผ่อนส่งหนี้ผ่านบัตรเครดิต ฯลฯ ฉะนั้น การกู้เพื่อการบริโภคในขอบเขตของธนาคารพาณิชย์คือการให้กู้เพื่อความสบาย ไม่ใช่เพื่อความจำเป็นอยู่รอด

5.3.1 สินเชื่อเพื่อที่อยู่อาศัย

การกู้จากธนาคารพาณิชย์เพื่อการซื้อที่อยู่อาศัยคือการซื้อที่อยู่อาศัยโดยการชำระเงินเพียงบางส่วนและจดจำนองอสังหาริมทรัพย์นั้นกับธนาคารพาณิชย์เพื่อกู้เงินไปจ่ายชำระผู้ขายบ้าน ผู้ซื้อจึงเป็นผู้กู้จากธนาคารพาณิชย์โดยมีอสังหาริมทรัพย์เป็นประกันและจ่ายคืนโดยการผ่อนชำระระยะยาว ความมีหนี้หรือการมีพันธสัญญานั้นเป็นทุกข์ทางใจเพราะทำให้เกิดความคับแค้นใจ ลักษณะของการกู้เพื่อซื้อที่อยู่อาศัยจึงเปรียบได้กับการก่อหนี้หรือทำให้เกิดความทุกข์ใจ ส่วนเหตุผลของการกู้ยืมเพื่อซื้อที่อยู่อาศัยโดยที่ยังไม่มีเงินเพียงพอที่จะจ่ายเต็มจำนวนนั้นอาจเนื่องมาจากเหตุผลหลายด้านที่นอกเหนือจากความจำเป็นด้านความอยู่รอด เป็นต้นว่า ความต้องการความอยู่สบายทางกาย เช่น มีความต้องการหาซื้อที่อยู่อาศัยที่กว้างขวางขึ้นหรือตกแต่งได้ตรงกับความต้องการ ความต้องการความอยู่สบายทางใจ เช่น มีความต้องการหาซื้ออสังหาริมทรัพย์ได้ ณ เวลาปัจจุบัน จะเป็นราคาที่ถูกลงกว่าการซื้อในภายหลัง ซึ่งจัดเป็นการเก็งกำไรหรือการเก็งราคาอย่างหนึ่ง หรือด้วยเหตุผลอื่นๆ เช่น ความต้องการได้ชื่อว่ามีความมั่งคั่งในสินทรัพย์นั้น เป็นต้น เหตุผลเหล่านี้ทำให้ผู้ซื้อที่อยู่อาศัยตัดสินใจที่จะเป็นหนี้หรือมีความทุกข์ใจเพื่อแลกกับความพึงพอใจของตน

ในความเป็นจริงนั้น ถ้าบุคคลไม่มีกำลังทรัพย์เพียงพอสำหรับการซื้อที่อยู่อาศัยใหม่โดยไม่เป็นหนี้ ก็ยังมีหนทางอื่นที่เป็นทางเลือกนอกเหนือจากการซื้อ เช่น การอาศัยรวมอยู่กับครอบครัวหรือญาติ การเช่า ฯลฯ จนกว่าจะสามารถสะสมทรัพย์ได้เพียงพอสำหรับซื้อที่อยู่เป็นของตนเอง ลักษณะนี้จึงจะเรียกว่าดำรงชีวิตอย่างสมชีวิตา คือมีการดำรงชีวิตแบบไม่เป็นหนี้ มีรายจ่ายไม่เหนือไปกว่ารายได้ ซึ่งเป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้ชีวิตในปัจจุบันมีความสุข^{๐๙} และเป็นความสุขตามกาลคือความสุขอันเกิดจากความไม่เป็นหนี้ใครไม่ว่าน้อยหรือมาก^{๑๐} การอยู่อาศัยร่วมกับครอบครัวหรือการเช่าที่อยู่อาศัยนับว่าเป็นทางเลือกที่สามารถหลีกเลี่ยงความทุกข์ใจจากหนี้ได้ หรือในอีกความหมายหนึ่งคือการไม่ให้ความสำคัญแก่ความสุขทางกายเหนือความสุขทางใจ ซึ่งตรงกับทัศนะของพุทธศาสนาที่ให้ความสำคัญแก่ความสุขภายในมากกว่าความสุขที่เกิดจากภายนอก

การเช่าที่อยู่อาศัย เป็นทางเลือกนอกเหนือจากการซื้อบ้านที่ได้รับการยอมรับของการแยกครัวเรือนเช่นกัน ถ้าเปรียบเทียบลักษณะของการซื้อและการเช่าที่อยู่อาศัย จะพบว่ามีความแตกต่างกันที่สำคัญตรงที่การปฏิบัติครบถ้วนตามสัญญาของการกู้และความทุกข์จากการมีหนี้ กรณีที่การกู้เพื่อซื้อที่อยู่อาศัยมีการผ่อนชำระหนี้ได้ครบถ้วน เมื่อครบ

^{๐๙} อจ. สตุตถก. 23/173/296

^{๑๐} อจ. จตุตถก. 21/62/80

กำหนดก็จะสามารถปลดปล่อยภาระหนี้และอสังหาริมทรัพย์นั้นจะไม่มีพันธะผูกพันจากการค้ำประกันหนี้ อีก ในทางตรงข้าม ถ้าผู้กู้ไม่สามารถผ่อนชำระได้ตามสัญญา ก็จะประสบปัญหาการถูกฟ้องขับไล่และยึดที่อยู่อาศัยนั้น ไม่ให้ได้อยู่อาศัยอีกต่อไป โดยตลอดระยะเวลาทั้งกระบวนการของการกู้ยืม ผู้กู้จะต้องมีพันธะและประสบความทุกข์หรือความไม่มีอิสระทางใจ

ในขณะที่การเช่าที่อยู่อาศัยจะไม่มีพันธะของหนี้ จึงไม่มีเรื่องการปลดหนี้และเรื่องของกรรมสิทธิ์มาเกี่ยวข้อง เพียงแต่ปฏิบัติตามสัญญาเช่าให้ครบถ้วน ซึ่งถ้ามีการจ่ายไม่ถูกต้องตามสัญญาจะต้องถูกขับไล่ไม่ให้อยู่อาศัยต่อไปได้อีก ซึ่งไม่ผิดกับกรณีการผิดสัญญาการผ่อนชำระการกู้เพื่อซื้อที่อยู่อาศัย ดังนั้นการปฏิบัติตามสัญญาจึงเป็นข้อตัดสินของการที่จะมีที่อยู่อาศัยหรือไม่ของทั้งการกู้เพื่อซื้อและการเช่า แต่ข้อแตกต่างคือการเช่ามีมิติที่เป็นปัจจุบัน ไม่มีหนี้สินและไม่ผูกพันกับอนาคต ส่วนการกู้เพื่อซื้อจะมีมิติของทั้งปัจจุบันและอนาคต ก็จะต้องปฏิบัติตามสัญญาเพื่อการมีที่อยู่อาศัยในปัจจุบัน และเพื่อไถ่ถอนภาระหนี้สินที่มีกำหนดชำระในอนาคต ดังนั้นความแตกต่างกันก็คือ ความทุกข์ที่เพิ่มเติมจากความมีหนี้ของผู้กู้เพื่อซื้อ เพราะการนำความสามารถของการหาทรัพย์ของตนเองไปผูกพันกับเวลาในอนาคตให้ประหนึ่งเป็นเรื่องที่แน่นอนว่าจะมีความสามารถเช่นนั้นเสมอ ซึ่งในความเป็นจริงนั้น มนุษย์ย่อมตระหนักดีว่าอนาคตเป็นสิ่งที่แปรปรวนไม่แน่นอน ย่อมมีเหตุปัจจัยที่พ้นจากความควบคุมของตนเองเกิดขึ้นได้ การกระทำผูกพันดังกล่าวจึงเทียบได้กับการขัดกับกระแสของธรรมชาติ เกิดเป็นความทุกข์เพราะต้องการกำหนดให้สิ่งใดสิ่งหนึ่งคงตัวหรือคงที่ท่ามกลางกระแสและปัจจัยที่แปรปรวน การกู้เพื่อซื้อที่อยู่อาศัยจึงจะก่อให้เกิดความทุกข์หลายประการต่างกับการเช่าที่อยู่อาศัย ที่รับผิดชอบในการกระทำในมิติของปัจจุบันเท่านั้น ไม่ได้กำหนดสิ่งที่แน่นอนผูกพันตนลงไปในกระแสเหตุปัจจัยที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

จะเห็นได้ว่าทัศนะของพุทธศาสนาต่ออนาคตคือความไม่ประมาทและความเตรียมพร้อมที่จะรับมือกับภัยหรือสิ่งไม่แน่นอนที่จะเกิดในอนาคตด้วยการกระทำในปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นด้วยการกระทำที่ควรสำเร็จประโยชน์ การกระทำเพื่อป้องกันภัย การเก็บทรัพย์ไว้เพื่อฉุกเฉิน เหล่านี้ล้วนเป็นกิจกรรมที่กระทำในปัจจุบันเพราะความไม่ประมาทในอนาคต ซึ่งจะเห็นได้ว่าทัศนะนี้ตรงข้ามกับการกู้เพื่อซื้อที่อยู่อาศัย ที่มีการกำหนดความแน่นอนลงไปในอนาคตว่า ผู้กู้จะมีความสามารถในการหาทรัพย์เพื่อผ่อนชำระหนี้อย่างน้อยเทียบเท่ากับความสามารถในปัจจุบัน ทัศนะเช่นนี้สามารถกล่าวได้ว่าเป็นการกระทำในปัจจุบันที่ประมาทในอนาคต

เมื่อพิจารณาทางด้านเศรษฐกิจถ้าไม่มีการให้สินเชื่อเพื่อที่อยู่อาศัยนั้น เศรษฐกิจอาจหดตัวลงได้เพราะปริมาณสินเชื่อหรือการใช้จ่ายแบบเป็นหนี้ในระบบลดลงเนื่องจากคนสามารถซื้อที่อยู่อาศัยได้ยากขึ้น อย่างไรก็ตาม แม้จำนวนที่อยู่อาศัยใหม่เพื่อการขายอาจน้อยลงแต่จำนวนที่อยู่อาศัยเพื่อการเช่าหรือการครอบครองที่ไม่ใช่โดยกรรมสิทธิ์ย่อมจะมากขึ้น เพื่อรองรับกับความต้องการแยกครัวเรือนหรือความต้องการที่อยู่อาศัยใหม่ ในลักษณะเช่นนี้ ธุรกิจที่อยู่อาศัยให้เช่าก็จะเกิดขึ้นมาแทนการซื้อขายอสังหาริมทรัพย์แบบเป็นหนี้ สินเชื่อหรือการเข้าร่วมทุนกับผู้สร้างที่อยู่อาศัยเพื่อการขายในแบบเดิมก็สามารถนำมาปล่อยกู้หรือทำการร่วมทุนกับผู้ทำธุรกิจให้เช่าที่อยู่อาศัยแทน การสร้างที่อยู่อาศัยใหม่ๆก็จะเป็นไปเพื่อการให้เช่า ปริมาณเงินหมุนเวียนในระบบจะมากขึ้นหรือน้อยลงกว่าเดิมก็จะขึ้นอยู่กับความต้องการที่อยู่อาศัยใหม่เป็นหลัก ถ้ามีความต้องการมาก การสร้างที่อยู่อาศัยเพื่อการให้เช่าก็จะมีมากขึ้น ซึ่งก็จะทดแทนกันกับการสร้างอสังหาริมทรัพย์เพื่อการขายที่ลดลงไป รายได้ของธนาคารพาณิชย์จะลดลงหรือไม่จึงขึ้นอยู่กับความต้องการที่อยู่อาศัยใหม่ สินเชื่อเพื่อที่อยู่อาศัยที่เดิมเคยให้กู้แก่บุคคลก็จะเปลี่ยนไปให้กู้หรือร่วมทุนกับธุรกิจการสร้างและให้เช่าที่อยู่อาศัยแทน ส่วนธุรกิจที่สร้าง

และขายอสังหาริมทรัพย์ก็ยังคงสามารถได้รับสินเชื่อหรือการร่วมลงทุนเพื่อการสร้างและจำหน่ายแก่ผู้ที่มีกำลังซื้อเพียงพอ ส่วนรัฐก็สามารถช่วยเหลือคนยากจนได้โดยการจัดหาที่อยู่อาศัยให้เช่าในราคาถูก ที่พร้อมจะขายให้เมื่อผู้เช่ามีกำลังทรัพย์ พร้อมที่จะซื้อเป็นกรรมสิทธิ์

การเช่าที่อยู่อาศัยแทนการซื้อแบบผ่อนส่งจะช่วยลดทุกข์ในสังคมได้ เพราะบุคคลที่ไม่พร้อมจะมีกรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัยก็จะไม่เป็นทุกข์เพราะการมีหนี้หรืออยู่อย่างมีความประมาทในอนาคต ภาระความเป็นหนี้จะถูกเปลี่ยนไปให้แก่ธุรกิจการให้เช่าที่อยู่อาศัยแทน ซึ่งโดยปกติธุรกิจจะมีความสามารถในการชำระคืนได้ดีกว่าบุคคลเพราะวิถีทางธุรกิจซึ่งเป็นการรวบรวมและจัดการปัจจัยการผลิตต่างๆ จึงสามารถทำรายได้หรือกำไรได้มากกว่าแรงงานของบุคคลเดียว ตามแนวคิดนี้ บุคคลที่สะสมทรัพย์สินมีความพร้อมจึงจะเป็นผู้ซื้อและเป็นเจ้าของที่อยู่อาศัย ในขณะที่ผู้ยังไม่พร้อมก็มีชีวิตในปัจจุบันได้อย่างมีทุกข์น้อย เพียงแต่บุคคลนั้นควรลดความต้องการในความพอใจของสุขทางกายลง ความทุกข์ทางใจจากหนี้ก็จะไม่เกิดขึ้น การไม่ก่อหนี้ที่ไม่จำเป็นจึงนับว่าไม่เป็นการเบียดเบียนตนเอง

5.3.2 สินเชื่อเพื่อการบริโภคอื่นๆ

สินเชื่อเพื่อการบริโภคอื่นๆ คือ การให้กู้แก่บุคคลเพื่อการบริโภคเพื่อเพิ่มความพอใจหรือเป็นการใช้จ่ายเพื่อความอยู่สบาย เป็นลักษณะของการใช้จ่ายรายได้ในอนาคตไปก่อนแล้วผ่อนชำระคืนภายหลังในลักษณะที่หมดเปลืองและไม่ได้สร้างความเพิ่มขึ้นมาจากการใช้จ่ายนั้น ตัวอย่างการใช้จ่ายเหล่านี้ เช่น การกู้ เพื่อการเดินทางท่องเที่ยว ซื้อรถยนต์ เครื่องแต่งบ้าน การเป็นหนี้แบบผ่อนส่งของบัตรเครดิต ฯลฯ ในทางพุทธศาสนา การมีทักษะในการใช้จ่ายได้ล่วงหน้าของตนและผ่อนชำระคืนภายหลังจัดว่าเป็นการตั้งอยู่ในความประมาทและเป็นการเบียดเบียนตนทำให้ตนเองมีทุกข์ดังที่อภิปรายมาแล้ว นอกจากนี้ สินเชื่อเพื่อการบริโภคยังเป็นการส่งเสริมการบริโภคแบบเกินกำลังและทำให้ผู้บริโภคเองอยู่ในความลุ่มหลงของความต้องการการบริโภคที่เกินกำลังความสามารถ ซึ่งเป็นลักษณะของความมัวเมาและขาดปัญญา

ในแง่ของเศรษฐกิจ หนี้เพื่อการบริโภคทำให้การใช้จ่ายในระบบเศรษฐกิจเพิ่มขึ้นโดยทำให้มีการกระตุ้นการผลิต การค้าและการหมุนเวียนของเงินในระบบมีความคล่องตัวขึ้น และระดับรายได้สูงขึ้น เป็นประโยชน์ในทางเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเพราะการใช้จ่ายเท่ากับเป็นการกระจายทรัพย์สินให้ระบบ แต่หนี้สินเพื่อการบริโภคซึ่งนำไปเพื่อความอยู่สบายนี้มีจุดอ่อนอยู่หลายประการ เช่น ถ้าเป็นการบริโภคหรือการใช้จ่ายของฟุ่มเฟือยจากต่างประเทศหรือคือการบริโภคที่ทำให้ประเทศขาดดุลการค้าและดุลการชำระเงิน ก็จะเป็นการบริโภคที่ทำให้ประเทศยากจนลงโดยรวม หรือถ้าผู้บริโภคเป็นหนี้มากจนไม่สามารถจ่ายหนี้ได้ ธนาคารพาณิชย์ผู้ให้กู้ก็จะประสบปัญหาขาดทุนตามไปเป็นลูกโซ่ด้วยและสร้างปัญหาในระบบเศรษฐกิจได้

เมื่อเปรียบเทียบประโยชน์ทางเศรษฐกิจของสินเชื่อในการบริโภคคือการกระตุ้นเศรษฐกิจและการกระจายทรัพย์สินในระบบกับทัศนะของพุทธแล้ว ในแนวทางของพุทธศาสนา การบริโภคอย่างไม่เกินรายได้โดยบริโภคในส่วนของตัวเองพอประมาณแต่จะกระจายการบริโภคให้คนรอบตัวโดยไม่คำนึงว่าบุคคลนั้นๆ อยู่ในระบบเศรษฐกิจหรือไม่ นับว่าเป็นการใช้จ่ายกระตุ้นเศรษฐกิจเช่นกันแต่เป็นในลักษณะที่ไม่ก่อหนี้ เงินสินเชื่อในส่วนสินเชื่อเพื่อการบริโภคเดิมนั้นก็สามารถโอนไปให้ธุรกิจได้ โดยเฉพาะถ้าเป็นธุรกิจที่ทำการผลิตและส่งออก ก็จะสามารถใช้สินเชื่อนั้นในกิจการเพื่อสร้างรายได้เข้าประเทศ และเมื่อธุรกิจนั้นนำรายได้นั้นมาใช้จ่ายหรือนำมาลงทุนเข้าระบบอีกครั้ง ระดับรายได้ในประเทศก็จะไม่ตกลง และระบบเศรษฐกิจโดยรวมก็จะได้รับประโยชน์เช่นเดียวกัน ตามแนวคิดนี้ คือการรักษาหรือเพิ่มระดับการผลิตแต่โอน

สินค้าให้คนภายนอกประเทศเป็นผู้บริโภคแทน นั่นคือเมื่อสินเชื่อบริโภคเดิมเปลี่ยนมาเป็นสินเชื่อเพื่อธุรกิจที่ทำรายได้เข้าประเทศ ระดับของรายได้ในประเทศก็จะไม่ลดลง คนในประเทศก็จะเป็นผู้บริโภคอย่างพอประมาณและไม่มีหนี้เพื่อการบริโภค นอกจากนี้ แม้เรื่องของกิเลสจะมีขั้นสุดท้ายของการเกิดอยู่ที่ตัวบุคคลก็ตาม แต่สภาพแวดล้อมหรือสิ่งภายนอกก็ย่อมจะชักจูงหรือกระตุ้นให้เกิดกิเลสหรือทำให้ไม่สามารถควบคุมกิเลสได้ ในที่นี้สินเชื่อบริโภคหรือการถือบัตรเครดิตชนิดที่ผ่อนส่งหนี้ได้เป็นปัจจัยแวดล้อมที่มีความสัมพันธ์กับการโน้มนำให้เกิดกิเลสและตอบสนองต่อกิเลส เพราะเป็นสิ่งแวดล้อมภายนอกที่ทำให้เกิดความอยากในการใช้จ่ายและสามารถตอบสนองต่อความต้องการในการใช้จ่ายนั้นด้วย ความประพฤติดูถูกต้องเกี่ยวกับเงินที่ธนาคารพาณิชย์ควรปฏิบัติเพื่อให้เกิดสภาพแวดล้อมชนิดที่กระตุ้นให้เกิดกิเลสหรือขาดปัญญาลดน้อยลง มีเหตุผลสนับสนุนใน “ตาลปัตรสูตร”^{๑๖} ที่พระพุทธเจ้าทรงกล่าวถึงการที่มีอาชีพเป็นนักเดินร่ำ เป็นผู้ที่ทำให้ผู้ชมซึ่งยังมีกิเลสอยู่ มีกิเลสเพิ่มพูนมากขึ้นนับเป็นสิ่งที่ เป็นโทษ ดังนั้น การที่ธนาคารพาณิชย์ชักนำให้เกิดสภาวะที่กระตุ้นการเกิดกิเลสขึ้นในสังคมจึงนับว่าเป็นการกระทำที่ไม่ชอบธรรมเช่นกัน เหมือนการกระตุ้นให้อยากแล้วหาประโยชน์จากความอยากของเขา ทั้งๆที่ทราบว่าเขาอยากจะมีเกิดทุกข์จากหนี้ตามมาเพราะการถูกกระตุ้นความอยากนี้ก็ตาม

6. สรุปหลักการดำเนินงานของธนาคารพาณิชย์แนวพุทธ

หลักการดำเนินการทางการเงินและการธนาคารแบบพุทธเชื่อมโยงกันทั้งฝ่ายประชาชน ธนาคารพาณิชย์และรัฐ โดยมีเป้าหมายทางเศรษฐกิจคือเป็นสังคมที่ไม่มีความยากจนโดยการใช้เงินอย่างที่เป็นเครื่องมือเพื่อสร้างคุณค่า นโยบายของธนาคารพาณิชย์แนวพุทธคือการมีสำนึกในความพึงพิงที่ได้รับจากสังคมและรัฐจึงตอบแทนกลับในรูปของการไม่ทำกำไรสูงสุด แต่ใช้รูปแบบการดำเนินงานทางการเงินแบบพุทธ ซึ่งจะทำการจัดสรรทุนช่วยสร้างคุณค่า ความดี ทำให้ความทุกข์ในสังคมลดลง และเกิดความมั่งคั่งแก่รัฐซึ่งจะช่วยกำจัดความยากจนในสังคมหรือในโลก รูปแบบการดำเนินงานทางการเงินแบบพุทธประกอบด้วยความประพฤติดูถูกต้องเกี่ยวกับเงินและการปฏิบัติเกี่ยวกับเงินอย่างมีเกณฑ์จำกัด โดยความประพฤติดูถูกต้องเกี่ยวกับเงินมีสามด้านคือ การหามา การใช้ไปและการไม่มัวเมา (และทำให้ผู้อื่นมัวเมา) หรือคือการเปลี่ยนแปลงปริมาณเป็นคุณค่า ส่วนข้อจำกัดหรือเพดานสูงสุดของการปฏิบัติเกี่ยวกับเงินตามทัศนะของพุทธศาสนาคือการไม่มีหนี้เพื่อความอยู่สบายและการไม่เก่งกำไร เรียกว่าเป็น การดำรงชีวิตแบบสมชีวิตา คือไม่ใช้จ่ายและไม่อยากได้เกินกำลังของตน การที่ประเทศชาติไม่มีหนี้และสามารถกำจัดความยากจนได้ก็มาจากการดำเนินชีวิตอย่างสมชีวิตาของประชาชนทั้งประเทศ คือไม่ใช้จ่ายเสียเงินซื้อสินค้าหรือบริการจากต่างประเทศเกินกว่ากำลังที่ทั้งสังคมผลิตได้ จุดเริ่มต้นของความสามารถที่จะกระจายทรัพย์สินจึงมาจากการบริโภคอย่างสมชีวิตานั้นเอง จึงจะเหลือให้แก่คนรอบข้างและแก่คนยากจนอื่นๆในประเทศและในโลก ธนาคารพาณิชย์ในฐานะผู้จัดสรรทุนของสังคมสามารถช่วยชักนำสังคมให้ไปสู่เป้าหมายทางเศรษฐกิจให้สำเร็จได้โดยการดำเนินการทางการเงินตามแนวพุทธ

^{๑๖} ส. ส. 18/591/337